

ZEYNEP-KAMİL HASTANESİ'NİN KURULUŞU VE VAKFİYESİ

Şeref Etker* Feza Günergun** Abdullah Köşe***

Zeynep-Kamil Hastanesi, Üsküdar'ın, sağlık hizmetini günümüze dek sürdürebilmiş en eski sağlık kuruluşudur. Bir diğer özelliği de, İstanbul'un ilk "hususî bir hayır müessesesi" olmasıdır.¹ Kuruluşundaki bu özellik nedeniyle, Osmanlı dönemi hastaneleri içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Hastane, Yusuf Kamil Paşa ile eşi Zeynep Hanım'ın özel mülkleri olarak, hastalara "meccanen" hizmet vermek amacıyla yaptırılmıştır. Hastanenin tarihsel gelişimi, yasal statüsü ile doğrudan ilgili olmuştur. Zeynep-Kamil Hastanesi'nin tarihiyle ilgili bazı sorunlara çözüm getirmeyi hedeflediğimiz bu çalışmada, hastanenin kuruluşuyla ilgili olarak tesbit ettiğimiz yeni bulgular sunulacak ve hastanenin tarihi bakımından önemli olduğuna inandığımız yayımlanmamış vakıf belgeleri incelenecektir.

Zeynep-Kamil Hastanesi hangi tarihte kurulmuştur ?

Zeynep-Kamil Hastanesi, Sadrazam Yusuf Kamil Paşa (Arapgir / Arabkir, 1808 – İstanbul, 9 Ekim 1876)² ile eşi Zeynep Hanım (Kahire, 13 Ekim 1825 – İstanbul, 8 Nisan 1884)³ tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı

* Dr., Zeynep-Kamil Hastanesi, Üsküdar, 34668 İstanbul.

** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Beyazıt, 34459 İstanbul.

*** Okutman, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Fatih, 34080 İstanbul.

¹ Şehsuvaroğlu, B.N., "Osmanlı sağlık tesisleri ve Zeyneb-Kamil Hastahanesi," Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul] Kaptanoğlu Matbaası, 1960, içinde s.8.

² Biyografilerinde, Yusuf Kamil Paşa'nın ölüm tarihi 10 Ekim 1876 (S. Beyoğlu, "Kâmil Paşa, Yusuf," TDV İslâm Ansiklopedisi, c.24, İstanbul, 2001, İSAM yay., s.283-4) veya 11 Ekim 1876 olarak verilmektedir (İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "Yusuf Kamil Paşa," Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, I.cüz (c.1), 4.bs., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s.227; Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, c.II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.684). Ancak La Turquie gazetesinde çıkan haberler gözönüne alındığında ölüm tarihi 9 Ekim 1876 olmalıdır. 10 Ekim 1876 tarihli gazete "bu gece" (yani 9'u gecesi) vefat ettiğini, 11 Ekim 1876 tarihli gazete ise, cenazesinin "dün" (10 Ekim) kaldırıldığını yazmaktadır. Paşa, Bebek'teki yalısında vefat etmiş; naaşı, aralarında sadrazam ve şeyhülislamın da bulunduğu kalabalık bir topluluk eşliğinde Şirket-i Hayriye'ye ait bir vapur ile Bebek'ten Üsküdar'a taşınmış ve Zeynep-Kamil Hastanesi yanındaki türbesine gömülmüştür. Naaşı taşıyan vapura, donanmaya ait birkaç gemi de eşlik etmiştir.

³ Son yıllarda yapılan yayınlarda Zeynep Hanım'ın ölüm tarihi çeşitli şekilde (1881, 1882, 1884, 1885 veya 1886) verilmiştir. Doğru ölüm tarihi 8 Nisan 1884 olup, bu tarih 1954 yılına ait bir yayında bulunmaktadır (Bkz. İbnülemin Ahmet Tevfik, "Zeyneb Hamm," Yeni Tarih Dünyası, c.2, sayı 12, 28 Şubat 1954, s.522-525). 1884 yılının gazete haberleri de, Zeynep Hanım'ın uzun bir hastalıktan sonra 8 Nisan 1884 gecesi Beyazıt'taki konağında vefat ettiğini bildirmektedir. Naaşı 9 Nisan günü araba vapuru ile Üsküdar'a geçirilmiş ve büyük bir kalabalık eşliğinde Zeynep-Kamil Hastanesi yanındaki "müdeffin-i mahsusu"na defnedilmiştir. Cenaze alayına büyük bir kalabalık ve çeşitli tarikatlara mensup dervişler eşlik etmiştir (Bkz. La Turquie, 18e Année, No.84, 9 Avril 1884 (12 Cemaziyülâhr 1301); No.85, 10 Avril 1884 (13

Sarayı'nın, Kahire'ye Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (1769-1849) hizmetine atadığı Yusuf Kamil Bey, paşanın en küçük kızı olan Zeynep Hanım ile evlenmiş, Mehmed Ali Paşa'nın vefatından sonra Assuan'a sürgüne gönderilmiş, ancak 1850 yılında Sultan Abdülmecid'in fermanıyla İstanbul'a dönmüştür. Ticaret Nazırlığı, Meclis-i Vâlâ ve Şura-yı Devlet Reisliği yapmış olan Yusuf Kamil Paşa, 1863 yılı başında Sultan Abdülaziz tarafından sadrazamlığa getirilmiştir.⁴

Bugüne kadar yapılan yayınlarda, Zeynep-Kamil Hastanesi'nin kuruluş tarihi kaynak belirtilmeden 1860 ya da 1862 olarak gösterilmiştir.⁵ Aslında, 1953 yılına kadar yapılan yayınlarda hastane için belirli bir kuruluş tarihi verilmemiştir.⁶ Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, bu tarihte yayımlanan bir çalışmada, Zeynep-Kamil Hastanesi'nin "temelinin 1860 yılında atıldığını, yapımının iki yıl sürdüğünü ve 1862'de, İstanbul'un fethinden sonra açılan 36ncı hastane olarak" hizmete girdiğini bildirmiştir.⁷ Şehsuvaroğlu daha sonra yayımladığı bir tarihçede ise hastanenin kuruluşunu 1860 olarak göstermiştir.⁸ Hastanenin kuruluş tarihinin 1860 olarak gösterilmesi, hastanenin yapımına arsanın satın alındığı yıl başlandığı varsayımından kaynaklanmış olabilir.⁹ Hastanenin kuruluşunun 100. yıldönümü 23 Temmuz 1960 günü kutlanmıştır;¹⁰ aynı tarihte "Zeynep Kâmil Hastanesi 100. yıl" yardım pulları dizisi çıkarılmıştır.¹¹ Halen hastanenin armasında kuruluş tarihi olarak 1862 yılı gösterilmektedir.

Cemaziyülâhr 1301); Osmanlı, (Fransızca kısım) 4e Année, No.43, 10 Avril 1884 (13 Cemaziyülâhr 1301).

⁴ İbnülemin Ahmet Tevfik [İnal], "Zeyneb Hanım," s.522-525; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Sadrazamlar, s.247, dn 1; Mehmed Süreyya, 'Kamil Yusuf Paşa', Sicill-i Osmanî, çev. S.A. Kahraman, c.3, Tarih Vakfı Yurt yay. 30, İstanbul, 1996, s.863; S. Ünver, "Bir varmış bir yokmuş," Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul] Kaptanoğlu Matbaası, 1960, içinde s.4.

⁵ Şehsuvaroğlu, B.N., İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, İstanbul Fethi Derneği neş., sayı 21, İstanbul, Kemal Matbaası, 1953; Zeyneb-Kamil Hastanesi, 1860-1955, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, N.A. Banoğlu (İstanbul, 1955), 102 (+ 6 s., 1 pl.) [iç kapaktaki başlık: Zeyneb-Kamil Hastanesi, 1860-1954]; Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul], Kaptanoğlu Matbaası, 1960; Dünü Bugünü ile Zeynep-Kâmil Hastanesi, 1862-1988, [der. C.Uçuk], Zeynep-Kâmil Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği yay., İstanbul, Servetifünun Matbaası, 1988.

⁶ Yalınz, Besim Ömer [Akalm] Paşa, 1899 yılında yayınladığı "Üsküdar'da 'Zeynep-Kamil' Hastahanesi" başlıklı yazısında hastanenin "yirmibeş sene akdem" inşa ettirildiğini belirtmiştir (Nevsal-i Afîyet, [c.1], İstanbul, İlm Matbaası - Ahmed İhsan ve Şürekası, 1315, s.107-110).

⁷ Şehsuvaroğlu, B.N., İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, s.65, 73.

⁸ Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul], Kaptanoğlu Matbaası, 1960 [18 s.] (Zeynep-Kamil Hastanesi'nin kuruluşunun 100üncü yılı için hazırlanan kitapçık).

⁹ Zeynep-Kamil Hastanesi'nin arsasına ait tapu kayıtlarının da ele alındığı bir bölümde, hastane yapılacak olan arsanın 1860 yılında satın alındığı belirtilmiştir. Bkz. Dünü Bugünü ile Zeynep-Kâmil Hastanesi, 1862-1988, s.245.

¹⁰ "Yüzüncü kuruluş yılı münasebetiyle Zeynep-Kâmil Hastahanesi," Vatan, 23 Temmuz 1960, zikreden Dünü Bugünü ile Zeynep-Kâmil Hastanesi, 1862-1988, s.227.

¹¹ Damalı, A., Sosyal Yardım Pulları: Osmanlı-Türkiye, İstanbul, 2003, Nilüfer Vakfı yay., s.199. Zeynep-Kamil Hastanesi için 1960'ta çıkarılan 100. yıl yardım pulları 50, 100 ve 250 kuruşluktur. Bu yardım pullarına dikkatimizi çeken Sayın Veysel Özgen'e teşekkür ederiz.

Resim 1. Zeynep-Kamil Hastanesi için 1960 yılında çıkarılan "100. yıl" yardım pulları ve Zeynep-Kamil Hastanesi'nin günümüzdeki arması.

Araştırmalarımız, 1860 ve 1862 olarak verilen ve uzun yıllar kabul gören kuruluş ve açılış tarihlerinin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Yusuf Kamil Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e arzettiği 27 Rebiyülahır 1292 (2 Haziran 1875) tarihli tezkere, bizi, bugüne kadar verilen kuruluş tarihini sorgulamaya iten ilk belge olmuştur. Yusuf Kamil Paşa bu tezkerede hastaneden "tasavvur" olarak söz etmekte ve Sultan'dan inşaata başlama izni istemektedir.

"...refika-i âcizî ile birlikte bir eser vücuduna muvaffakiyet niyetiyle Üsküdar'da Nuh Kuyusu semtinde bi'l-iştira usul-i istibdali icra olunan onbeşbin arşın mikdarı bostanın sahası vasatında yüz adet karyolayı istiab edecek derecede ma'müştemilat-ı lazime bir gureba hastahanesi tesis ve inşasıyla tertib-i idare-i daimesi tasavvurkerde-i âcizanem ise de emniye-i menviye-nin suret-nüma-yı mevki-i teyessür husûl olması mücerred emr-ü-ferman-ı hazret-i hilafetpenâhî şeref-sunûh ve sudûruna merhûn olmakla ol bâbda şayân-ı müsa'ade-i merakîm-âde-i hazret-i şehriyâriye delâlet-i himmet 'alîyeleri derkâr buyrulmak bâbında irâde efendimindir"¹²

Nuh Kuyusu semtinde¹³ satın alınan bostan arsası üzerinde yer alacak hastanenin inşaat izni kısa sürede ihsan edilmiş ve Sultan Abdülaziz'in cülusunun 15. yıldönümünden bir gün önce, 20 Cemaziyülevvel 1292 (24 Haziran 1875) Perşembe günü hastanenin temeli atılmıştır.¹⁴

¹² [Yusuf Kamil Paşa], Eser-i Kamil Paşa, yay. haz. İbnülemin Mahmud Kemal [İnal], Dersaadet, 1308, s.72.

¹³ Özellikle Zeynep Hanım Üsküdar'ın bu yöresi ile ilgilidir: annesi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın eşi Şem'inur Hanım'ın (öl. 1280/1863) kabri, bugün Zeynep-Kamil olarak bilinen semtin Pazarbaşı (Çavuşbaşı) yönündeki Fenâî Ali Efendi (Fenâî tekkesi) Camiinin haziresindedir (bkz. M.B. Tanman, "Yaldızlı Tekke," Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.7, Tarih Vakfı yay. İstanbul 1994, s.414). Cami-tevlidhane 1876 yılında Zeynep Hanım tarafından tamir ettirilmiştir.

¹⁴ Basiret, 20 Cemaziyülevvel 1292, 12 Haziran 1291 [24 Haziran 1875], sayı 1559, s.1; La Turquie, 9e Année, No.142, 24 Juin 1875 / 20 Cemaziyülevvel 1292), s.1. Culus nedeniyle 25 Haziran günü gazete çıkmamıştır. Ertesi günkü nüsha 25-26 Haziran 1875 tarihini taşımaktadır.

Bernasconi ve Duca adlı iki mimara emanet edilen¹⁵ hastanenin yapımı, Yusuf Kamil Paşa'nın ölümünden sonra, eşi Zeynep Hanım tarafından sürdürülmüştür. Kamil Paşa'nın 1876'da vefatı ve 1877-78 yıllarındaki savaş hali, hastanenin inşaatını muhtemelen aksatmıştır. Hastane, temelinin atılmasından yaklaşık 7 yıl sonra, 11 Rebiyülahır 1299 (2 Mart 1882) Perşembe günü kalabalık bir törenle açılmış¹⁶ ve ertesi gün (3 Mart 1882) hasta kabulüne başlamıştır.¹⁷ Hastanenin hizmete girmesi münasebetiyle, Zeynep Hanım tarafından mimarlara ve bazı görevlilere koyun saatleri¹⁸ ve esvaplık çuka hediye edilmiş, yine o günlerde, bu "nisa hastahanesi"ne 20 kadar hizmetçi kadın tayin olunmuştur.¹⁹

Hastanenin 1882 tarihinde açıldığını gösteren bir diğer kaynak Vakanüvis Lütfi Efendi, Divançe'sinde düşürdüğü tarihtir:²⁰

Âfiyetde dâim olsun Hazret-i Zeyneb Hanım
Defter-i hayrâtına katdı bu hastahaneyi
Pister-i rahmetde zevc-i Kâmil'i bulsun safâ
Zevcesiyle sağ iken çatdı bu hastahaneyi
Çıkdı bi-gaye oldu bu mısra' Lütfi tâm
Sağ ola Zeyneb Hanım yapıdı bu hastahaneyi (1299/1882)

Hastane cephesinde, orijinal plana göre girişin üzerinde bulunan kitabede fihri şifaun li'n-nas "Onda insanlar için sağlık vardır" (an-Nahl suresi 69. ayet) sözleri okunmaktadır. Bu ayet parçasının ebced hesabıyla hastanenin kuruluş tarihi verdiği ileri sürülmüş²¹ ise de, bu sözlerin sayısal değeri, ne hastanenin kuruluşu ve açılışı için önerilmiş olan tarihlere (H.1276, 1279) ne de

¹⁵ Le Levant Herald, No.25, Mercredi 23 Juin 1875 [23 Haziran 1875, Çarşamba] s.219.

¹⁶ Tercüman-ı Hakikat, No.1111, 9 Rebiyülahır 1299 [1 Mart 1882], s.1: "... Nuh Kuyusu civarında azametlu Zeynep Hanımefendi hazretleriyle sadr-ı esbak Yusuf Kamil Paşa merhumun müştereken inşasına muvaffak oldukları Gureba hastahanesinin islam kadınlarına tahsisıyla küşadı hususuna müsaade ve irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi müteallik ve şerefsüdur buyrulmuş ve bi-mennihi teala mezkur hastahenenin mâh-i halin 11 günü [2 Mart 1882] küşadıyla..."

La Turquie, 16e Année, No.50, Vendredi 3 Mars 1882/12 Rebiyülahır 1299 [3 Mart 1882], s.1: "Avant-hier jeudi 2 mars, a eu lieu à Scutari l'inauguration de l'hôpital des femmes fondé par S.A. Zeineb Hanoum, femme du feu Kiamil Pacha et fille du grand Mehmed Ali, Pacha d'Egypte. La princesse avec une nombreuse suite, ainsi qu'une immense foule composée de personnes appartenant à toutes les classes de la population assistait à cette imposante cérémonie". (Önceki gün, 2 Mart Perşembe günü, Üsküdar'da Kamil Paşa'nın eşi ve Mısır Valisi büyük Mehmed Ali Paşa'nın kızı Prenses Zeynep Hanım'ın kurduğu hastahenenin açılışı yapıldı. Prenses ve kalabalık maiyeti ve aralarında her sınıftan insanın bulunduğu kalabalık bir topluluk törene katıldı.)

¹⁷ Tercüman-ı Hakikat, No.1113, 11 Rebiyülahır 1299 [3 Mart 1882], s.1.

¹⁸ Cebe konulan saat hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine sonraları cep saati denilmeğe başlanmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.II, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, s.298, Ayrıca bkz. Ş.Acar, "Eski Saatler ve Osmanlı Koyun Saatleri," Yapı, Sayı 248, Temmuz 2002, s.94-102.

¹⁹ Tercüman-ı Hakikat, No.1115, 14 Rebiyülahır 1299 [5/6 Mart 1882], s.1.

²⁰ Divançe-i Ahmed Lütfi, [İstanbul] 1302, s.64, zikreden Haskan, M.N., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, c.3, Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi yay. 3, İstanbul 2001, s.1254.

²¹ Düny Bugünü ile Zeynep-Kâmil Hastanesi, 1862-1988, s.9.

hastahanenin temelini atıldığı ve hizmete açıldığı tarihlere (H.1292, 1299) karşılık gelmektedir.²²

Resim 2. Zeynep-Kamil Hastanesi'nin kitabesi: fihi şifaun li'n-nas
"Onda insanlar için sağlık vardır"

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin kurucuları, adlarını yaşatacak bir "dar-ü-l hayrat" olarak düşündükleri hastanenin yerini seçerken kendi türbelerinin konumunu da göz önünde tutmuşlardır.²³ Yusuf Kamil Paşa ile "Prenses" Zeynep Hanım'ın türbelerinin kendi inanç çevrelerine yakın olmasını istedikleri düşünülebilir.²⁴

"Bir söz, âli bir hastahane yapılmasına sebep oldu"

Zeynep-Kamil Hastanesi, başlangıçta "Nuh Kuyusu Hastahanesi" olarak tanınmış, sonraki yıllarda "Gureba Hastahanesi", "Gureba-i İnas Hastahanesi" ve "Üsküdar Nisa Hastahanesi"; kurucularının ölümünden sonra ise "Zeyneb ve Kamil Hastahanesi", (Zeynep Hanım'ın adıyla) "Zeynep Kamil Hastahanesi" ve "Kamil Paşa Hastahanesi" olarak anılmıştır. Yusuf Kamil Paşa ve Zeynep Hanım, kurdukları hastanenin kendi adlarını birlikte taşımasını istemişlerdir. Bu nedenle hastanenin adının "Zeyneb ve Kamil" ya da "Kamil ve Zeyneb

²² Kitabedeki fihi şifaun li'n-nas sözlerinin ebced hesabındaki sayısal karşılığının söz konusu tarihlere göre çok küçük olduğunu belirleyen Sayın Muammer Ülker'e ve Prof.Dr. Mahmut Kaya'ya teşekkür ederiz.

²³ Konyalı, İ.H., 'Zeynep Kâmil Türbesi', Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, c.I, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1976, s.391-395.

²⁴ Oytan, M.T., Yirminci Asır İnsanlığına Armağan:Bektaşiliğin İçyüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir ? c.1 [9.bs], İstanbul, Maarif Kitaphanesi, 1992, s.17-22.

Hastahanesi" olması gerekir.²⁵ Bu ad "Zeynep-Kamil Hastanesi" biçiminde kısaltılarak kullanılmıştır; hastane adının "Zeynep Kamil" biçiminde yazılması yanlışlıktır. Kamil adı, Kâmil biçiminde yazılabilir.

Yusuf Kamil Paşa ve eşi Zeynep Hanım 1860-1865 yıllarında Beyazıt (Vezneciler)'de büyük bir konak ve Bebek sahilinde bir malikane yaptırmışlardır. Zeynep Hanım Konağı olarak bilinen Beyazıt'taki yapı, sonraki yıllarda (1909-1942) Darülfünun'un ve İstanbul Üniversitesi'nin ana binalarından biri olarak kullanılacaktır.²⁶ Mısır'daki pamuk çiftliklerinin geliriyle yapılmış olduğu için halk arasında "Pamuk Sarayı" olarak da tanınan bu konakta 7 salon, 79 oda ve 1 hamam bulunmaktaydı.²⁷ Bebek'teki pembe yalı da "dünyanın en büyük ahşab meskenlerinden biri" sayılmaktadır.²⁸ Bu yapılar son derece görkemlidir ve kamuoyunun ilgisini olduğu kadar tepkisini de çekmiştir.²⁹ Yusuf Kamil Paşa'yı eleştirenlerden biri Namık Kemal'dir. Yazar, Kamil Paşa'nın Şura-yı Devlet Reisi olarak yayımladığı Maarif Nizamnamesi'nin onun için yeterli bir hizmet sayılamayacağını ileri sürmüş ve Paşa'nın "servet-i zatiyelerinin pek küçük bir cüz'ünü feda ederek, İstanbul'a numune yollu beş-altı sıbyan ve bir-iki rüşdiye mektebi tesis etmesi" beklentisini dile getirmiştir.³⁰

Yusuf Kamil Paşa'nın "Kâmilü'l Kemâl" başlığıyla biyografisini hazırlayan mühürdarı İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Namık Kemal'in eleştirisini cevaplarken "Kâmil Paşa'nın vatanına milletine olan fart-ı mehabeti, kendini daima hayra sevk etdi. Hayrhahane vaki' olan ihtarları kemal-i memnuniyetle kabul eyledi. Mesela bir söz, âli bir hastahane yapılmasına sebep oldu..." demektedir.³¹ Yusuf Kamil Paşa'nın hastane yaptırmaya karar verirken benzeri eleştirileri gözönüne aldığı düşünülebilir.

²⁵ İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, Son Sadriazamlar, s.247, dn 1; E.M. Atabek, "Osmanlı hastaneleri ve kadınlarımız," Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul] Kaptanoğlu Matbaası, 1960, içinde s.11.

²⁶ İshakoğlu-Kadioğlu, S., İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946), İst. Üniv. yay. 4106, İstanbul 1998, s.50-52; Tanman, M.B., "Zeynep Hanım Konağı," Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.7, Tarih Vakfı yay., İstanbul 1994, s.549-50.

²⁷ Ergin, O.N., Türkiye Maarif Tarihi, c.3, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941, 1043, dn 1; 17 Kânunuevvel 304 [29 Aralık 1888] tarihli keşif raporu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı 57/21.

²⁸ Eldem, S.H., Boğaziçi Yalıları, I. Rumeli, Vehbi Koç Vakfı yay., İstanbul 1993, s. 138-143; C. Kayra, Bebek: Mekânlar ve Zamanlar, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 57, İstanbul, 1993, s.75.

²⁹ İbnülemin Mahmud Kemal [İnal], Kamil Paşa'nın Sadareti ve Konak Mes'elesi, [İstanbul] Mahmud Bey Matbaası, 1327.

³⁰ B.M. [Namık Kemal], "Bazı Mülahazat-ı Devlet ve Millet", İbret, Sayı 27, 6 Şaban 1289, 27 Eylül 1288 [9 Ekim 1872], sayfa 1-2. M.N. Özön, Namık Kemal'in adigeçen yazısının İbret gazetesinin 9 Teşrinvevvel 1872 tarihli sayısında çıktığını bildirmiştir (Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938, s.130). İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise, aynı yazının İbret'in 6 Şaban 1286 tarihli sayısında, B.M. rümuzuyla çıktığını kaydetmiştir (Son Sadriazamlar, s.248, dn 2).

³¹ İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, Son Sadriazamlar, s.248, dn 2.

Kuruluşunda 40 yataklı olan Zeynep-Kamil Hastanesi'ne kadrolu hekim atanmamıştır. Hastanenin ilk hekimleri, ordudan emekli Üsküdarlı Dr. Zibciyan (Zıpcıyan) ve Fransız 'Jeremia' ve Balıklı Rum hastaneleri cerrahı Dr. Dimitri Eftivuli (Euthyboule) Efendi'dir.³² Üsküdar'daki "Pharmacie Anglaise / İngiliz Eczahanesi"nin sahibi Kimyager Ecz. Theagenes Akestorides hastanenin eczacısı olmuştur. Hastane Müdürü olarak Âli Bey, vakıf adına hastanenin yönetmeni kethüda Hüseyin [Haki] Efendi görülmektedir.³³ Hüseyin Haki Bey, aynı zamanda Şirket-i Hayriye'nin müdürlüğünü yapmıştır.

Hastaneden ücretsiz olarak yararlanmak için muhtarlıktan bir belge getirilmesi yeterliydi.³⁴ Açılışını takip eden günlerde, Türkçe gazetelerin hastanenin dahili nizamnamesini (règlement intérieur) ve Türk kadın hastaların hastaneye kabul şartlarını yayımlayacakları bildirilmiş³⁵ ise de bu nizamnameye ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nizamname belki de hiç çıkarılmamıştır. Bunda, özel hastaneye hekim atanmasındaki idari sorunlar etken olabilir: O nedenle, Zeynep-Kamil Hastanesi'nde çalışmaya başlayan ilk hekimler gayrimüslimdir.

Operatör Cemil Topuzlu Paşa'nın Özel Hastanesi

Zeynep-Kamil Hastanesi 1896 yılında, Zeynep Hanım'ın kardeşi [Abdül]Halim Paşa'nın (1830-1894) oğlu Sait Halim Paşa (1863-1921) tarafından Cemil Paşa'nın kullanımına verilmiştir. Topuzluoğlu Cemil Ziya Paşa (1868-1958), Tıbbiye-i Şahane'de ve Hamidiye Etfal Hastane-i Âli'sinde görevli bir saray hekimidir. Zeynep-Kamil Hastanesi'ni özel cerrahi kliniği olarak kullanmış; hastanede tadilat yaptırmış, hastanenin tıbbi donanımını yenilemiş, kalorifer sistemini kurdurmuş ve hastalarının bakımı için Sankt Georg Hastanesi'nden Avusturyalı hemşireler görevlendirmiştir. Cemil Paşa'nın ameliyathanesi, ikinci katın kuzey kanadında bulunuyordu ve o dönemde hastaların ameliyattan hemen önce yıkanması adet olduğu için aynı katta küçük bir de hamam vardı. Hastanenin ikinci katı kadın hastalara ayrılmıştı.³⁶ Cemil [Topuzlu] Paşa'nın yurtdışına gittiği 1915 yılına kadar Zeynep-Kamil Hastanesi'nde çağdaş genel cerrahinin bütün ameliyatları yanında, "ameliyat-

³² Apéry, P., *Annuaire Oriental de Médecine et de Pharmacie*, 1ère Année, Galata, Constantinople, Christidis et Cie. Editeurs, 1892, s.376-378; Yarman, A., *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pirgîç Ermeni Hastanesi Tarihi*, Surp Pirgîç Ermeni Hastanesi Vakfı yay., İstanbul, Ana Basım, 2001, s.699; Nevsal-i Afîyet, haz. Besim Ömer [Akalin], Üçüncü sene [c.3], İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan 1320 [1904], s.258.

³³ Apéry, P., a.g.e., s.376-378; Aubry, P., "Les hôpitaux, les asiles d'aliénés et les léproseries en Orient (Grèce, Turquie, Egypte)", *Rev. Int. Sci. Méd.*, T. IV, Nr.2, Fevrier 1887, s.55.

³⁴ Apéry, P., a.g.e., s.376-378.

³⁵ La Turquie, 16e Année, No.49, Jeudi 2 Mars 1882/11 Rebiyülâhir 1299 [2 Mart 1882], s.1.

³⁶ Besim Ömer [Akalin], "Üsküdar'da 'Zeynep-Kamil' Hastahanesi," *Nevsal-i Afîyet*, [c.1], İstanbul, İlm Matbaası - Ahmed İhsan ve Şürekası, 1315 (1899), s.107-110.

kayseriyye" (sezaryen) yaptığı bilinmektedir. Cemil Paşa zamanında daha önce ücretsiz olan hasta bakımı için para alınmaya başlanmıştır.³⁷

Zeynep-Kamil Asker Hastanesi (1915-1920)

Zeynep-Kamil Hastanesi, Balkan Savaşları (1912-13) ve Birinci Dünya Savaşı sırasında asker hastanesi olarak kullanılmıştır. Özellikle, Çanakkale Muharebelerinde yaralanan askerlerin gönderildiği Haydarpaşa Asker Hastanesi'nde yer kalmayınca Zeynep-Kamil Hastanesi gazilerin bakım ve tedavisine açılmış, küçük hastanede binlerce hastanın bakımı yapılmıştır. Bu dönemde, Dr. Necmeddin Rifat Yarar (1890-1982) başhekim ve dahiliye uzmanı olarak; Dr. Rıfki Kamil Urga (1880-1966) cerrah olarak çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına kadar hemşire bulunmayan hastanede Kafkas cephesinden dönen askeri tıbbiye öğrencileri hasta bakımını üstlenmişler, daha sonra Alman Kızılhaçı'nın gönderdiği hemşireler Zeynep-Kamil Hastanesi'nde yaralıların bakımı ile ilgilenmişlerdir.³⁸ Mütareke koşullarında hastane yönetiminde belirsizlikler görülmektedir.³⁹ Bu dönemin son başhekimini Dr. Nazım Hamdi Duman (1877-1942) olmuştur.

Zeynep-Kamil Bimarhanesi (1920-1927)

Mütareke döneminde, Şişli'deki "La Paix" Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi, Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilince hastalar, Üsküdar'daki eski Toptaşı Bimarhanesi'ne taşınmış, Zeynep-Kamil Hastanesi de bimarhanenin özel kliniği olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zeynep-Kamil Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastahanesi ya da Bimarhanesi, kronik psikozlar ve sinir hastalıklarının izlendiği bir özel klinik olmuş; başhekimliklerini sırasıyla Dr. Mustafa Hayrullah Diker (1875-1950) ve Dr. Mazhar Osman Uzman (1884-1951) yapmışlardır. Aynı yıllarda Zeynep-Kamil Hastane'sine elektrik ve telefon getirilmiştir. Bimarhanenin ünlü hastalarından biri de Neyzen Tevfik [Kolaylı] olmuştur. Şairin Zeynep-Kamil'de yatarken 1927'de yazdığı bir dörtlüğü bilinmektedir:

³⁷ Djémil Pacha [Cemil Topuzlu], *Mémoires et Observations Médicales*, Péra, Constantinople, Imp. Loeffler, 1905; Topuzlu, C., *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtralarım*, [1.bs.] İstanbul, Güven Basımevi, 1951, s.47-49; Sayılığil Gündüz, F., *Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler*, İstanbul, 1999, İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.47-49.

³⁸ Özbay, K., *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, c.III, II.Kitap, İstanbul, Yörük Matbaası, 1981, s.335; Ş. Etker, "Zeynep-Kamil tarihinden iki sayfa," *Zeynep-Kamil Tıp Bült.*, c.33 (1-2), 2002, s.1 (+ resim).

³⁹ Beyoğlu, S., "İki Belediye Başkanı Çıkarın bir Şifa Yuvası: Zeynep Kâmil Hastahanesi," *Üsküdar Sempozyumu II*, 12-14 Mart 2004, Bildiriler (Baskıda).

Arızîdir yaşıyan her ne ki var eşyada
 Alemi ömr-ü muvakkatle görür terk ederiz
 Aksederken bile fânûs-u hayâlin ışığı
 Görmeden kendimizi zulmete doğru gideriz
 (Azab-ı Mukaddes)

Zeynep-Kamil Bimarhanesi'nin üzerinde durulması gereken çalışmalarının başında, Dr. Abdülkadir Cahit Tuner (1892-1983) tarafından ülkemizdeki omurilik ve beyin ameliyatlarının ayrı bir klinikte yapılması gelir. Bu nedenle, Türkiye'de nöroşirürjinin 1922'de Zeynep-Kamil Hastanesi'nde başladığı söylenebilir. Zeynep-Kamil adını taşıyan ilk dergi de bimarhane döneminde yayımlanmıştır.⁴⁰ Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi'nin 1927 yazında Toptaşı'ndan Bakırköy'e taşınmasından sonra, Zeynep-Kamil Hastanesi bir süre için yatılı ebe-hemşire okulu öğrencilerine tahsis edilmiştir.

Zeynep-Kamil Doğumevi'nin Kuruluşu

Zeynep-Kamil Hastanesi, Üniversite'nin 1933'teki yapılanmasını izleyen yıllarda İstanbul Belediyesi'ne devredilmiş ve 1935'te Doğumevi'ne dönüştürülmüştür. Başhekim olarak atanan Dr. Eyüp Sabri Aksoy (1891-1962) bu görevde 17 yıl kalarak hastanenin doğumevi olarak yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. Zeynep-Kamil Doğumevi, oldukça dar kadrosu ve en çok 50 yatakla İstanbul'un hasta yükünü taşıyabilmek için yoğun bir çalışma içinde olmuştur.

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin gelişme dönemi Dr. Fahri Atabey (1913-1994) ile başlamıştır. Dr. Fahri Atabey, 1952'de başhekimliğe atandıktan hemen sonra, Zeynep-Kamil Hastanesi'ne yeni blokların yapımına girilmiş, ameliyathane ile 150 yataklı Kadın Hastalıkları Kliniği ve 200 yataklı Çocuk Kliniği'nin yapımına başlanmıştır. Çocuk Kliniği'nin kurucusu Dr. Ziyaeddin Akbay (1920-1991) aynı dönemde göreve başlamıştır. Her iki bina 1958'de tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Daha sonra, Karacaahmet Türbesi yönündeki Salı Tekkesi'ni de içine alan, geniş bir arazi kamulaştırılarak doğum binasının temeli atılmış ve 1961'de Zeynep-Kamil Hemşirelik Koleji açılmıştır.⁴¹

⁴⁰ Tuner, A.C., "Türkiye'de sinir ve ruh hekimliği ile nöroşirürjinin kısa tarihçesi," T. Nöroşirürji Derg., c. 6, 1996, s.136; Ş. Etker, "Zeyneb-Kamil Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastahanesi'nin Mecmua-i Seneviyesi," V. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Ankara, 16-18 Mart 1998, (Özet) s.61.

⁴¹ Dünü Bugünü ile Zeynep-Kâmil Hastanesi, 1862-1988, (İkinci bölüm) s.57 ve devamı; [Atabey, F.] "Zeynep Kamil Hastahanesinin kısa tarihçesi, halihazır durumu ve inkişaf programı," Zeynep Kâmil Tıp Bülteni, Özel Sayı [1], 1959, s.7-10; Dokuman, Ö., "Asırlık hastanelerimiz, I. Zeynep-Kamil," Hayat Tarih Mecmuası, yıl 8, c. I, sayı 1 (Şubat 1970), s.53; sayı 2 (Mart 1970), s.48; O. Tahsin, "Zeynep-Kâmil Hastanesi 99 yaşında: Zeynepler, Kâmiller Zeynep-Kâmilde buluştular," Hayat, yıl 4, sayı 33 (149), 14 Ağustos 1959, s.26.

Fahri Atabey'in, 1968'de İstanbul Belediye Başkanı seçilerek ayrılmasından sonra başhekim olan Dr. Burhanettin Üstünel (1924-2000) bu görevini 1986 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde doğumhanenin bulunduğu blok ile, Çocuk Felci Hastanesi olarak tasarlanan "Çocuk Enfeksiyonu ve Ortopedi Pavyonu" yapımı tamamlanmıştır. Zeynep-Kamil Hastanesi'nin yönetimi 1982 yılında – bizim bulgularımıza göre hastanenin açılışının 100. yılında – yapılan bir anlaşma ile İstanbul Belediyesi tarafından Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Hastane, günümüzde "T.C. Sağlık Bakanlığı Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi" adını taşımaktadır.

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin Vakfıyesi Sorunu

Osmanlı döneminde hayır kuruluşlarının yaşatılabilmesi için vakfiye düzenlenmesi geleneksel bir uygulamadır. Zeynep-Kamil Hastanesi'nin tarihiyle ilgili yayınlarda bir vakfiyeye değinilmemiş, Zeynep Hanım'ın 1884'teki ölümünden sonra kardeşi Halim Paşa ile oğulları Sait, Abbas ve Mehmed Ali Paşaların hastaneye kişisel yardımların sözedilmiştir. Sait Halim Paşa, büyük halasının [Zeynep Hanım] vefatından evvel bütün servetini hayır işlerine tahsis ve vakfeylemiş olduğu halde her nasılsa, yaptırmış olduğu hastahanesine beş para bile vasiyet etmediğini, Mısır'daki 'Zeynep Hanım Vakıf İdaresi'nin de bu hastahane ile asla alâkadar olmadığını ve kendisi ile kardeşlerinin (Abbas, Mehmed Ali Paşalar) kendi keselerinden hastanenin idaresi için ayda 100 lira vermekte olduklarını ileri sürmüştür.⁴² Dr. Şehsuvaroğlu'na göre "Zeynep Hanım vefatından sonra hastaneyi varislerine bırakmış ve müesseseye ayrıca bir gelir sağlamamıştır. Varislerden Sait ve Abbas Halim Paşa'lar hastane emrine Maliye'ye bir miktar para tahsis etmişlerdir. Muayyen vakfıyesi olmıyan bina, zamanla harabiye yüz tuttuğundan 1898'da Sait Halim Paşa binanın tamiri ve ıslahile esaslı bir hastane haline konulmasını Operatör Cemil Paşa'dan rica etmiş ve lazım gelen tahsisatı da vermiştir."⁴³ Bununla birlikte, Zeynep-Kamil hastanesi "ilk hususi vakıf hastane" sayılmıştır.⁴⁴

Buna karşılık Zeynep Hanım'ı tanımış olan İbnülemin Ahmet Tevfik [İnal], vakfiye kelimesini kullanmamakla beraber, hastane konusunda, "...isimlerine nisbetle şimdi 'Zeyneb-Kâmil' namını alan bu darülhayr, 15 000 arşın murabbaında bir bostan sahasında bina edilmiştir. İleride ilave olunmak

⁴² Topuzlu, C., İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtralarım, [1.bs.] İstanbul, Güven Basımevi, 1951, s.48.

⁴³ Şehsuvaroğlu, B.N., İstanbulda 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, s.73.

⁴⁴ Şehsuvaroğlu, B.N., "Osmanlı sağlık tesisleri ve Zeyneb-Kamil Hastahanesi," Zeyneb-Kâmil Hastahanesi, 1860-1960, haz. B.N. Şehsuvaroğlu, [İstanbul] Kaptanoğlu Matbaası, 1960, içinde s.8. . Besim Ömer Paşa, hastanenin Cemil Paşa'a devrinin tarihini 1312 [1896] olarak vermektedir. Bkz. Besim Ömer [Akalın], a.g.e., 107.

üzere, 100 yatak üzerine müretteb ve gureba-yı inasa mahsustur. Raşânet-i esasiyesi gibi masarif-i daimesi de temin edilmiştir” diyerek esaslı bir dayanağı yanında masrafları için gelir tahsisinin de yapılmış olduğunu bildirmiştir.⁴⁵ Bu çalışmamızın takip eden sayfalarında ele alınacak olan, Yusuf Kamil Paşa ile Zeynep Hanım'ın 1876 tarihli vakfiyelerinde (Zeyl 2) hastanenin geleceğini güvence altına almak için vakfedilen mülk ve gelirler, İbnülemin Ahmet Tevfik'in bu görüşünü desteklemektedir.

Zeynep Hanım'ın vakfiyesinde tanımlanan mirası, Büyük [Abdül]Halim Paşa'nın ölümünden sonra çok yönlü davalara konu olmuştur.⁴⁶ Sait Halim Paşa'nın hastaneye yaptığı ve kişisel yardımı olarak gösterilen parasal destek, vakfiye hükümlerindedir. Zeynep-Kamil Hastanesi'ni ilgilendiren hükümler Zeynep Hanım'ın vasiyetinin, hastanenin yapımından sonra hazırlanan 1876 yılına ait ikinci ve hastane açılışının ertesindeki 1883 tarihli üçüncü zeylinde yer almaktadır. Yusuf Kamil Paşa ve Zeynep Hanım, hastaların ücretsiz tedavi olunduktan sonra evlerine kadar götürülmelelerini dahi istemişlerdir:

“...medîne-i Üsküdar ve sâire ahâlîsinden muhtâc-ı tedâvî olan zükûr ü inâs rızâ-i müslimîn li-eclî't-tedâvî sâlifü'l-beyân hastahâne-i mezkûreye getirildükleri hâlde her birine başka başka tahsis olunan odalarda kemâl-i i'zâz ve ikrâm ie meccânen tedâvî olunarak bür-i tâm hâsıl olduktan sonra ihrâc ve mahallerine irsâl oluna...” (Zeyl 2, s.5).

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin kurucuları, inşaatın tamamlanması, hastanenin donanımı ve kadroları için gerekli kaynakları vakfiyelerinde belirtmişler ve kendi isimlerini taşıyan hastaneye desteğin ölümlelerinden sonra sürdürülmesini vasiyet etmişlerdir:

“...henüz der-dest-i inşâ bulunan hastahâne-i mezkûrenin noksan olan mahallerinin emr-i inşâsına ve gerek ba'de'l-inşâ' hastahânece lâzım gelen eşyâ ve takımların tedârik ve techîzine ve ba'demâ ta'yîn olunacak etibbâ ve hademe ve mühimmât-ı edevât ve ehl-i mürtezika masârifine harc ve sarf oluna...” (Zeyl 2, s.5).

“...vâsıl-ı civâr-ı rahmet olduğumuzda mücerred hastahâne-i mezkûrun ilâ mâ-şâallâhu teâlâ ma'mûr ve bî-çâregân ve hastagâne dâimâ mekşûf olmasına nezâret ve ifâ-yi şürût-i muharrereye dikkat ve hüsn-i idâresine dâir herbir husûsâtında ve bank-ı mezkûr [Bank-ı İmperyal-i Osmânî] muhâsebâtında himâyet ve sıyânet şıklarında lütufların bî-dirîğ buyurmak üzere her asırda taraf-ı Devlet-i Osmâniye'den Mâliye Nezâret-i celîlesine revnak-tırâz olan zevât-ı

⁴⁵ İbnülemin Ahmet Tevfik [İnal], “Zeyneb Hanım,” s.522-525.

⁴⁶ [Daver, Abidin] “Prens Zeyneb Kamil ve Vakfıyesi,” Cumhuriyet, 28 Ağustos 1953, sayı 10443, s.2; O. N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, c.3, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941, 1043, dn 1; Fatma Tiryal (Triyal), Hakikat, [İstanbul] 1325 [1909]; Kızıltoprak, S., “Zeynep-Kamil'in Kurucusu Prens Zeynep Hanım: Hayat ve Hayratı,” Üsküdar Sempozyumu II, 12-14 Mart 2004, Bildiriler (Baskıda). Ayrıca, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, özellikle 1895-1910 yılları arasında sözkonusu davalarla ilgili önemli sayıda belge vardır.

kirâm hazarâtı mütevellî olub kâffe-i umûr ve husûsâtının icrası icrâsından bezli-makdûr buyurlar...” (Zeyl 2, s.6).

Vakfiye sorunu Dr. Fahri Atabey başhekim olduktan sonra gündeme gelmiş, Atabey bu vakfiyeden tekrar pay alabilmek için bir vakıflar hukuku uzmanıyla birlikte Kahire'ye gitmiş, fakat bu girişimden bir sonuç alınamamıştır.⁴⁷ Konu basına taşınarak, hükümetin Zeynep Hanım'ın vakfiyesinin en üst düzeyde ele alınması istemi de sonuç vermemiştir.⁴⁸

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin vakfiyesi, yazarlardan F. Günergun ve Ş. Etker'in The Wellcome Trust Centre for the History of Medicine at University College London araştırmacılarından Dr. Hormoz Ebrahimnejad'ın “Askeri hastaneler ve modern tıbbın ondokuzuncu yüzyılda İran'a ve Türkiye'ye girişi” konusunda ön çalışmalar yapmak üzere Ocak 2004'te İstanbul'a gelişinde gerçekleşen bir görüşmede gündeme gelmiş, takip eden günlerde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, konunun yeni baştan incelenmesinin ve tartışılmasının yararlı olacağını düşündürmüştür.

Vakfiye ve içeriği

Araştırmalarımız, Zeynep-Kamil Hastanesi ile ilgili bir vakfiyenin, Zeynep Hanım'ın vakfiyelerini içeren ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir defterin (Yıldız Esas Evrakı 107/61) içinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu defter, sırasıyla 1861, 1864, 1876 ve 1883 yıllarında düzenlenmiş dört vakfiye metnini içermektedir.⁴⁹ Bu vakfiyelerden birincisi, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (öl.1849) mal varlığının nasıl paylaşılması gerektiğini ve aynı zamanda Zeynep Hanım'a babası üzerinden gelen mirasın varislerine nasıl intikal edeceğini açıklamaktadır. Arşiv kayıtlarına “orijinal vakfiye” olarak geçirilmiş olan bu metin 14 Şevval 1277 (25 Nisan 1861) tarihlidir. Bu metnin arkasında yer alan ve “Birinci Zeyl” başlığını taşıyan ikinci metin ise, Zeynep Hanım'ın Üsküdar'a bağlı Kartal kazasında yaptırmış⁵⁰ olduğu iki çeşmenin vakfiyesidir⁵¹ ve 16 Cemaziyülevvel 1281/ 17 Ekim 1864 tarihini taşır.

⁴⁷ Dünü Bugünü ile Zeynep-Kamil Hastanesi, 1862-1988, s.77-78; Dr. Şeref Etker'in Başhekim Dr. Burhanettin Üstünel ile kişisel görüşmesi, 1999.

⁴⁸ [Daver, Abidin] “Prens Zeyneb Kamil ve Vakfıyesi,” Cumhuriyet, 28 Ağustos 1953, sayı 10443, s.2.

⁴⁹ Defterin sonunda yer alan metinde (Üçüncü Zeyl), ilk üç metinden (başlıksız ilk metin, birinci ve ikinci zeyller) birer vakfiye olarak sözedilmektedir: “... işbu cild-i vâhidde muharrer üç kıt'a vakfiye-i celîlin ...”. Diğer taraftan, Zeynep Hanım, birinci ve ikinci zeyller için, “vakfiye-i sâniyem” ve “vakfiye-i sâlisem” ifadeleri kullanmıştır. Üçüncü zeyl, onun son vakfiyesi, bir yerde vasiyeti olmaktadır.

⁵⁰ Zeynep Hanım, Yakacak'tan Kartal'a su getirme kararı 1862 yılı ilkbaharında, sağlığını kazanmak için Kartal'da bir müddet kaldığı sırada almıştır. Su, bir demir madenin de bulunduğu Ballı Dere adlı yerden getirilmiştir. İnşaat, Eylül 1863'te tamamlanmış ve “Hayrat-ı Zeyneb 1280” tarihi düşürülmüştür (Journal de Constantinople, 17e Année, No.1889, 7 Juin 1862, s.3; Ruzname-i Ceride-i Havadis, No.662, 21 Muharrem 1280/8 Temmuz 1863, s.2; Necdet Hayta, Tasvir-i Efkar Gazetesi (1278/1862-1286/1869), T.C.Kültür Bakanlığı Ankara 2002, s.364.

“İkinci Zeyl” başlıklı üçüncü vakfiye, Zeynep-Kamil Hastanesi de dahil olmak üzere Zeynep Hanım ve Kamil Paşa'nın vakfettikleri mülk ve gelirlerin dökümünü içeren ve bunların, Üsküdar'da inşa edilmekte olan hastanede hastaların en iyi şekilde ve ücretsiz olarak tedavi edilmesi için vakfedildiğini açıklayan bir metindir. Aynı zamanda, bu hayır kurumunun kendilerinin ölümlerinden sonra da hizmet verebilmesi için vakfedilen malların nasıl kullanılacağını belirtir. Bu özelliklerinden dolayı, “İkinci Zeyl”, Zeynep-Kamil Hastanesi'nin vakfıyesi niteliğindedir. Zeylin ikinci sayfasında yer alan “... işbu vakfiyye-i celiletü's-şan ve cerîde-i bedî'atül'unvanın tahrir ve inşâsına bâdî ve tastîr ve imlâsına âdî oldur ki...” ifadesi de metnin bir vakfiye olarak düzenlendiğine işaret etmektedir. Metin, 15 Receb 1293 (6 Ağustos 1876) tarihlidir.

Defterdeki sonuncu ve dördüncü vakfiye (Üçüncü Zeyl) Zeynep Hanım'ın Mısır'daki malvarlığının nasıl paylaşılacağını, hastanenin ve diğer vakıfların mütevellilerinin kimler olacağını bildirmektedir. 23 Zilhicce 1300 (25 Ekim 1883) tarihini taşımaktadır.

Zeynep-Kamil Hastanesi'yle ilgili olan ikinci ve üçüncü zeyller, bunların transkripsiyonları makalemizin ekinde verildiği gibi, bu metinlerin içeriği aşağıda incelenmiştir.

Hastaneye vakfedilen mülk ve gelir: İkinci Zeyl (1876)

Üsküdar'daki hastanenin vakfıyesi olarak nitelendirdiğimiz bu metin (15 Receb 1293 / 6 Ağustos 1876), Yusuf Kamil Paşa'nın ölümünden yaklaşık iki ay önce hazırlanmıştır. Vakfiye, Yusuf Kamil Paşa ile Zeynep Hanım'ın huzurunda, mahkeme tarafından gönderilen es-seyyid Abdüssamed İsmet Efendi'nin, vakıf hükümlerini tescil ve şartlarını tamamlamak için mütevellî seçilen Hüseyin Haki Efendi ve vakfiyenin sonunda isimleri yazılı kişilerin de hazır bulunduğu bir “meclis-i şer'i-i şerîf”te düzenlenmiştir. Belgeye göre, vakfedilen mülk sırasıyla şunlardır:

1. Üsküdar Nuh Kuyusu civarında Arakiyeci el-Hâc Mehmed mahallesinde, 10 875 zirâ' (6250 metrekare)⁵² arsa üzerine inşa edilmiş, müstemilatlı

⁵¹ 16 Cemaziyülevvel 1281 (17 Ekim 1864) tarihli “Birinci Zeyl”e göre, bu çeşmelerden birisi Kartal kasabası çarşısında, diğeri yine aynı kasabanın Osmancık mahallesinde inşa edilmiştir. Vakfiye metnine göre, çeşmelere Zeynep Hanım'ın kendi mülkü olan 7 masura tatlı su verilecek, ve ayrıca, Zeynep Hanım'ın bu çeşmelerin bakımı için vakfettiği 25 000 kuruş, 10'a 11,5 hesabıyla işletilecektir. Her sene elde edilecek olan 3750 kuruş kârın 600 kuruşu mütevellî Abdî Efendiye, 3150 kuruşu çeşmelerin kanallarının tamirine ayrılacaktır. Tamire gerek olmazsa bu para, ana para olan 25 000 kuruşa ilave edilecek. Abdî Efendi ölürse, adigeçen kazanın meclisi tarafından dürüst bir kişi mütevellî olarak seçilecektir. Hesaplar, Kartal kazasının meclis heyeti tarafından yürütülecektir

⁵² Vakfiye metninde arsanın alanı “ terbian 10 875 zirâ' ” olarak verilmektedir. Bu değer arsanın 10 875 zirâ' murabba (zirâ')² olduğunu gösterir. 1 zirâ' murabba = 0,574 m² olarak alınırsa, arsanın alanı 6 242,25 m² olur.

kârgir bir hastahane. Yusuf Kâmil Paşa ile Zeynep Hanım tarafından “külliyyetli miktarda para harcanarak” inşasına daha önce başlanmış olan kârgir hastahane, 8 Rebiyülevvel 1292 (14 Nisan 1875) tarihli iki adet “hüccet-i şer'iyye” uyarınca, Yusuf Kâmil Paşa'nın mülkünde olan arsa üzerinde inşa edilmektedir. Arsanın bir tarafında Halepli Süleyman Efendi ibn Necib'in tasarrufunda olan bostan; diğer tarafında Şura-yı Devlet Evrak Müdür Muavini Mazhar Bey tasarrufunda, bazen Hazine-i Hümayun Kethüdası Ethem Efendi, imam Hasan efendi tasarrufunda bulunan menzil bahçesi; üçüncü tarafında Nuh Kuyusu denen yol ve dördüncü tarafında ise Salı ve Pazarbaşı sokakları tabir olunur yol ile sınırlıdır. Hastahane binasının numarası 106'dır.

2. Pazarbaşı mahallesinde, Fenaî Şeyh Ali Efendi Dergahı bitişiğinde, toplam 1181 zirâ' (678 metrekare) arsa üzerine, daha önce 10 oda, mutfak ve diğer müstemilatıyla inşa edilmiş olan ve dergâh şeyhlerine tahsis edilen daire.⁵³ Fenaî Şeyh Ali Efendi Dergahı bitişiğindeki bu özel daire ise dergâhta kim post-nîşîn olursa ona verilecektir.
3. Bebek'teki Sahilhane'nin harem ve hariciye daireleri ile içinde üzüm bağları, binalar, köşkler, meyva ağaçları bulunan bahçesi⁵⁴
4. Sahilhane civarında 1773 zirâ' (1018 metrekare) arsa üzerinde inşa edilmiş üst ve alt katında sekizer oda, sofa, diğer mahalleri ve kayıkhanesi bulunan bir daire-i mahsus
5. İzmit'te, deniz kenarında, üzerinde binaları ve müstemilatı bulunan ve gümrük mahalli olarak kullanılan daire
6. İzmit'te Arap Hacı Hasan Yeni Hanı denilen, üç oda, bir kahvehane, bir samanhanesi ve ahır bulunan han

Sayılan mülk, Yusuf Kamil Paşa ve Zeynep Hanım tarafından birlikte vakfedilmiştir:

“...bi-mennihî ve keremihî te'âlâ vakf-ı sahîh-i şer'i-yi mü'eyyed ve habs-i sarîh-i mer'i-yi muhalled ile vakf ü habs idüp ferâid-i kuyüd ve şerâitin bu tertîb-i hasen üzere keşîde-i silk-i tahdîd eyledik ki...” (Zeyl 2, s.5)

Sözkonusu mülkün vakfedilme sebebi ise, tedaviye muhtaç kişilerin, Üsküdar'da inşa edilmekte olan hastanede en iyi şekilde ve ücretsiz olarak tedavi edilmelerini sağlamaktır (Zeyl 2, s.5).

⁵³ Fenaî Şeyh Ali Efendi dergahı bitişiğindeki daire, üç arsa üzerine inşa olunmuş olup, arsaların alanı ve bunları sınırlayan yol ve bahçeler “İkinci Zeyl”de kaydedilmiştir.

⁵⁴ 8 Receb 1293 (30 Temmuz 1876) tarihli ve Galata Kadısının mührünü taşıyan mübaya hüccetinde belirtildiği gibi sahilhanenin harem dairesi daha önce Said Efendi'ye; hariciye dairesi ise İmamzade Mehmed Esad Efendi'ye ait olup Zeynep Hanım tarafından bu kişilerden satın alınmıştır. Sahilhane'nin mukataalı bahçesinin sınırları “İkinci Zeyl”de belirtilmiştir.

Vakfiye, hastanenin hangi kaynaklardan besleneceğini de açıklamaktadır. Zeynep Hanım ve Kamil Paşa'nın vefatından sonra, Bebek'teki Sahilhane'nin kısımları, bahçesi, yakınındaki "daire-i mahsus," İzmit'teki gümrük mahalli ile han kiraya verilecektir. Buradan elde edilecek gelir, Kamil Paşa ve Zeynep Hanım'ın, hastaneye gerekli malzeme (mühimmât) temin etmek için Nisan 1291'de (Nisan-Mayıs 1875) satın aldıkları ve Banque Impériale Ottomane'a "dipozito" edilen yüz bin aded konsolitin (devlet tahvili) her sene Temmuz ve Ocak aylarında Hazîne-i Celîle'den verilecek faizleri ile birleştirilecektir. Şayet bu devlet tahvilleri, başka bir şeye dönüştürülürse, elde edilecek bedel ve onun faize yatırılmasıyla elde edilen gelir ve nemâsı dahi, diğer gelirler ile birleştirilecektir. Bütün bu gelirler, henüz yapım halinde bulunan hastanenin tamamlanmasına ve inşaat bittikten sonra sonrasında hastaneye gerekli olan malzemenin temin edilmesi ve hastaneye tayin olunacak hekim, hizmetli ve ücretlilerin masraflarını karşılamak için kullanılacaktır (Zeyl 2, s.5). Vakıf gelirlerinden ayrıca, Sultan III. Ahmed vakfına (Sahilhane bahçesi) ve Defterdar-ı esbak Abdüsselâm Efendi vakfına (gümrük mahalline) verilmesi gereken mukataa bedelleri her sene verilecek, Fenâî Dergâhı'nın bakımı için her sene şeyhine 100 adet yüzlük mecdiye altını, Yusuf Kâmil Paşa'nın Arapgir'deki akrabalarına senede 400 adet yüzlük mecdiye altını gönderilecektir (Zeyl 2, s.6).

Zeynep Hanım ve Yusuf Kamil Paşa öldüklerinde, hastanenin her zaman bakımlı kalmasını ve gelişmesini sağlamak, çaresizlere ve hastalara hizmet vermeye devam etmesini sağlamak, vakfiye şartlarının yerine getirilmesini denetlemek, vakfın iyi yönetilmesini temin etmek, bankadaki hesap işlerini korumak için Mâlîye Nâzırı olan kişiyi müvellî ve yetkili kılmışlardır. Vakfın gelir ve gideri her sene Mart ayında mütevellî ve hastahane memurları tarafından Maliye Hazîne-i Celîlesi'nde incelenecek ve masraf çıktıktan sonra geriye para kalırsa, bu para Bank-ı Osmanî'ye teslim olunacak ve vakıfların bakımı ve diğer ihtiyaçları için kullanılacaktır. Eğer zamanla, vakfın gelirleri azalır ve gelir vakfiyenin şartları yerine getirilemez ise, vakıf geliri Medîne-i Münevvere'deki fakirler için harcanacaktır (Zeyl 2, s.6).

Zeynep Hanım'ın son vakfıyesi: Üçüncü Zeyl (1883)

Yusuf Kâmil Paşa öldükten yaklaşık 7 sene sonra, Zeynep Hanım'ın ölmeden beş ay kadar önce hazırlattığı vakfiye (23 Zilhicce 1300/25 Ekim 1883) esas itibarıyla, 1861, 1864 ve 1876 metinlerinin özetidir.

Zeynep Hanım'ın Mısır'daki malvarlığının (Özbekiyye'de iki adet saray ve bir lokanta, Şubra Sarayı ve bahçesi, araziler ve çiftlikler) bir kısım gelirini kardeşi Halim Paşa'ya ve daha sonra onun evlatlarına, diğer kısmını da El-Ezher medresesinin "mühimmatına" ve burada görev yapan çeşitli mezheplere mensup ulemaya, bir kısmını da kendisinin ve eşinin köle ve cariyelerine ve

daha sonra onların evlatlarına bırakmaktadır. Mısır'daki vakıf gelirlerinden hastanenin yararlandırılması söz konusu değildir. Hastane gelirleri, ikinci zeyilde belirtilen İstanbul'daki mülkün kira gelirleri ve tahvillerin fazileridir.

Bu sonuncu vakfiyede de, Zeynep Hanım'ın vefatından sonra hastane vakfının mütevellisinin Maliye Nazırı'nın olacağı belirtilmekle beraber, her üç vakfın da mütevellisinin Zeynep Hanım'ın biraderi [Abdül]Halim Paşa kayıtlıdır. Vakfiye defterinin sonundaki 4 Receb 1309 (3 Şubat 1892) tarihli ve Zeynep Hanım'ın vefatından 6 sene kadar sonra düşülmüş bir kayıтта, Halim Paşa'nın kendi ölümünden sonra, "hemşiresi"nin tüm vakıfların mütevellisi olarak oğlu Mehmed Said'i [Said Halim Paşa] tayin ettiği okunmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Zeynep-Kamil Hastanesi, kuruluşunda özel bir hastane olmakla birlikte bir hayır kurumudur ve sahiplerinin vakfıyesi kapsamı içine alınmıştır. Bu bakımdan, vakfıyesi diğer Osmanlı hastanelerinden farklıdır. Zeynep-Kamil Hastanesi'nin bir vakfıyesinin bulunmadığı yönündeki cari görüşe karşılık, bu araştırma, hastanenin kurucuları Yusuf Kamil Paşa ve Zeynep Hanım'ın hastanenin hizmetini devam ettirebilmesi için 1876 yılında bir vakfiye hazırlatmış olduklarını ortaya koymuştur. Hastanenin yapımı ve donanımında kullanılmak üzere tahvil alınımının (1875), yapıma başlamak için padişahın izin istenmesinin (1875), temelin atılmasının (1875) ve vakfiyenin hazırlanmasının (1876) birbirlerine yakın tarihlerde olması, hastanenin kurumsallaşmasının projenin başında düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Vakfiye, büyük olasılıkla, hastanenin bitirilmesini ve faaliyetini güvenceye almak için hazırlanmıştır ve Yusuf Kamil Paşa'nın hastalığının ilerlemesi de vakfiyenin kaleme alınmasını muhtemelen hızlandırmıştır: nitekim Yusuf Paşa, vakfiyenin hazırlanmasından iki ay sonra vefat etmiştir.

Zeynep-Kamil Hastanesi'nin 1860'de temelinin atıldığı ve yapımının iki yıl sürdüğü ileri sürülmüş olmakla beraber, bu araştırmamız, hastanenin yapımına Yusuf Kamil Paşa'nın inşaat izni talep eden 2 Haziran 1875 tarihli tezkeresinden sonra izin verildiği ve inşaata 24 Haziran 1875 tarihinde başladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Zeynep Hanım'ın ilk iki vakfıyesinde (1861 ve 1864) hastaneden söz edilmemiş olması da, hastanenin 1860larda kurulduğu ve açıldığı önerisine destek vermemektedir. Hastanenin temeli 1860 yılında atılmış olsaydı, hastaneyle ilgili hükümler büyük olasılıkla bu vakfiyelerde yer alırdı. Bu durum, 1860'lı yılların başında, hastanenin yapımı konusunda somut bir gelişmenin bulunmadığına işaret etmektedir.

Bulgularımıza göre, Zeynep-Kamil Hastanesi 2 Mart 1882'de açılmıştır. Hastanelerin açılış tarihi, genellikle onların kuruluş tarihi olarak kabul edilirse de, Zeynep-Kamil Hastanesi'nin özel bir durumu vardır: Bu hastane,

Türkiye'de, hanedan/saray mensuplarının kurdukları vakıf hastanelerinden farklı olarak, hanedan/saray dışı kişilerin şahsi tasarruflarıyla kurdukları ilk özel hastanedir. Yusuf Kamil Paşa bir Osmanlı bürokrati, eşi Zeynep Hanım ise, Mısır Valisi'nin kızıdır. Diğer taraftan hastanenin yapım masraflarını temin edecek tahviller Nisan 1875'te alınmış, vakfıyesi 1876 yılında hazırlanmıştır. Her ne kadar kurucularından Yusuf Kamil Paşa'nın ölümü ve savaşlar hastanenin açılmasını geciktirmiş ise de, gerek özel hastane olma ayrıcalığı gerekse parasal ve hukuki altyapısının 1875-1876 yıllarında hazırlanmış olması sebebiyle, hastanenin temel atma tarihi olan 24 Haziran 1875 tarihini onun kuruluş tarihi olarak almak doğru olacaktır.

Zeynep Hanım'ın vakfıyesi içinde, Zeynep-Kamil Hastanesi'ne önemli bir yer verilmiştir: Hastanenin tamamlanmasını ve faaliyetini ileriye dönük olarak sürdürebilmesi için kullanılacak kaynaklar açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen, Zeynep Hanım'ın ölümünden sonra vakfiye şartlarının tam olarak uygulanmaması (örneğin Bebek'teki 'Sahilhane'nin aile tarafından kullanılması), bırakılan maddi kaynakların belki de getirilerinin azalması, vakfiye üzerindeki davaların yarattığı belirsizlik ve Büyük [Abdül]Halim Paşa ile Sait Halim Paşa'nın tutumları hastanenin kaynaklarını sınırlamıştır.

Hastane 1896'da Sait Halim Paşa tarafından Cemil Topuzlu'ya devredilmiş ve Zeynep Hanım'ın vakıflarıyla ilişkisi fiilen kesilmiştir. Zeynep-Kamil Hastanesi'ne Zeynep Hanım'ın vakfıyesinden gelir sağlamak için 1952'den sonra, girişimlerde bulunulmuş, fakat bir sonuç alınmamıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, Yusuf Kamil Paşa ve Zeynep Hanım'ın teşebbüsleriyle bir hayır kurumu olarak kurulan hastane, onların ölümünden sonra vakfiye hükümlerinin uygulanmasındaki aksaklıklardan doğan maddi sıkıntılar, mirasçılarda, hastaneyi kurucularının arzuları doğrultusunda bir hayır kurumu olarak yaşatma isteği ve çabasının bulunmaması nedeniyle, bir vakıf hastanesi olmaktan çıkmış, değişik dönemlerde şahıs (Op. Cemil Paşa) ve kurumlara (Sihhiye Müdüriyeti, Şehremaneti, İstanbul Belediyesi ve Sağlık Bakanlığı) bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Zeynep-Kamil Hastanesi, kuruluşundan günümüze kadar maruz kaldığı yönetim değişiklikleri sebebiyle başlangıçta tasavvur edilen "gureba hastanesi" özelliğini koruyamamış ise de, bugün İstanbul'un önde gelen kamu hastanelerinden biri olarak kadın ve çocuk hastalıkları alanında hizmet vermeyi sürdürmekte ve kurucularının adını yaşatmaktadır.

EK 1

İkinci Zeyl ve Transkripsiyonu

Tıbbu aslihî

Nemekahü el-fakîr İsmet Beyzâde zâdesi es-Seyyid Mehmed İsmet el-Huseynî en-nâib bi-Mahkemeti Ahî Çelebî ? bi- Dâri'l-Hılâfeti'l-Aliyye "Gufira lehümâ"

Mâ fihi mine'z-zammi ve'l-ilhâki bi'l-vakfi's-sâbiki ale'n-nehci'l-fâiki lede'l-mümeyyizi'l-mürsili li-tescîli hâze'l-emri'l-münhalli sümme câ'e ileyye ahbera li bizâlik fe-nefeztü hukmehü ve ene'l-fakîr Tarsûsî zâde es-Seyyid Osmân Kâmil el-müfettiş li- umûri'l-evkâf gufira lehümâ "Es-Seyyid Osmân Kâmil"

Tatbîk

İşbu mühür mutâbıktır fi 27 Ramazân sene 312 [24 Mart 1895]

Mühür: Mümeyyiz-i a'lâ...

Mühür: Emînü'l-fetvâ

Pul altındaki mühür: Seyyid İsmet

Li'l-leâlî-i mütenâsikatu'n-nizâm hamd-i nâ-ma'dûd ve ferâid-i mütevakıfetü'l-intizâm şükr-i nâ-mahdûd elsine-i mütenevvi'atü'l-lugât-ı mevcûdât ve mahlûkâtta mahmûd ve mine'l-ezel ile'l-ebed me'lûh ve ma'bûd olan Cenâb-ı Hudâvend-i Kayyûm-i ahadiyyü'l-vücûd ve perverdigâr-ı Deyyûm-i ebediyyü'l-cûd cellet zâtühü an nakâisi'l-cihâti ve'l-hudûd Hazretlerinin me'haz-i nevâsi-i takî ve âsî olan bârgâh-ı mukaddesü'l-enhâ ve'l-kavâsîsine şâyeste-i takdîm ve îsârdır ki kâinâtı arsa-i ademden binâ-yı vücûde îsâl ve sakf-ı semâvât-ı bî-imâd ile arâzi-i dünyâyı müsekkaât ederek câmi'-i nev-i beşer ve mesâbih-i nücûm ile müzeyyen ve enver buyurmuş ve muaccelât-ı a'mâl-i haseneye müeccelât-ı mükâfât-ı dünyeviyye ve uhreviyye icrâsıyla cemâat-i muvahhidîne imâret eltâf ü a'tâf-ı bî-pâyânından niam-i gûnâ-gûn tahsîs eylemiştir ve revâyi'-i dürûd-i muttasılı'l-vürûd ve bedâyi'-i tahâyâ-yı gayr-ı munfasılı'l-vüfûd teşebbüs-i zeyl-i şeriat-ı garrâsi vesîle-i neyl-i maksûd ve tevessül-i hîr-z-ı şefâat-ı uz mâsi zerîa-i ihrâz-ı ecr-i mev'ûd olan imâm-ı mihrâb-ı kâbe kavseyn ve hümâm-ı sufûf-ı câmi'u's-sakaleyn habîb-i Rabb-ı Vedûd ve sâhib-i havz-ı mevrûd Muhammedüni'l-Mustafâ el-mahmûd aleyhi salavâtü'l-Meliki'l-Ma'bûd Hazretlerinin temevvücgâh-ı lücce-i bî-kerân-ı envâr-ı tecelliyât ve şühûd olan meşhed-i hâvi's-su'ûdullarına ithâf ve ihdâ olunmak sezâvârdır ki edâ-yı hidemât-ı mühimme-i selâm ve salavâtuna mürâât eden hâksârân-ı müznibîn ü usâta vakf-ı müseccel-i vâfiyetü'l-idrârât şefâatından ta'yîn-i vazâif-i lutf ü iltifât ve dest-i ...? cûyâna cezâ-yı seyyiâta i'tâ-yı berât-ı fevz ü necât idüp dilşikestegân-ı nikâyet ü nekâl-i cürm ü isyâna kitâbe-i bâb-ı müstetâbî ve men dehalehû kâne âminen neşidesiyle zînet-yâb olan dergâh-ı arş-ı iştibâh-ı inâyetinden gayrı menâs ve pâ-bestegân-ı selâsil ü ağılâl-i şakâ ü tuğyâna vasf-ı sütte-i felek-i cenâbî ve-mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn kerîmesiyle şeref-meâb olan bârgâh-ı gerdûn-destgâh-ı şefâatından gayrı maâz [ü] halâs olmadığı ma[']lüm-ı âmme-i avâm ü havâssdır ve dahi selâm-ı müşğîn-hitâm ve tehâyâ-yı feyz-irtisâm eshâb ü âl-i hamîdü'l-fi'âl [Z-II, s.2] ve a'kâb-ı medîhu'ş-şiyem ve'l-hisâllerine şâyân-ı arz ve nisârdır ki vücûd-i mes'ûdları kevâkib-i tâb-dâr-ı felek iktidâ ve nevâcim-i şu'lebâr-ı sipihr ihtidâ olub kanâdîl-i lemmâ'atü'l-envâr rivâyet ü dirâyet ile müstemendân-ı ümmete ta'lîm-i edeb mütâbaat-i nebevî ve resm ü râh-ı şerî'at-i Mustafâvi eylediler rıdvânüllâhi teâlâ aleyhim ecma'ın ammâ ba'd erbâb-ı basâir-i selîme ve ashâb-ı tabâyi-i müstakîmenin zamîr-i münîr ve hâtır-ı nükte-pezirlerine zâhir ve nümâyândır ki bu

cihân-ı gaddârın mâl ü câhı bî-karâr ve dünyâ-yı nâ-pay-dârın taht ü tâcı müsteâr olub ve her bir kahrın kârı mekr ü hayâl ve mâlî melâl ile mâlâmâl ve tâlibleri ehl-i dalâl oldukları câ-yi işkâl değildir lâ cerem her lebîb-i âkile vâcib ve lâzım ve her edîb-i kâmile muktazî ve mütehattim oldur ki hâl-i mûmâna'at ve dikkat-i muhâsebâtı tezekkür ve tefekkür idüb kalbini envâr-ı maârif ile müştail ve kalıbını bi-hasebî't-tâka tâ'âta müştagil eyleye imdi merd-i Hudâ ve âkıl-i dâna oldur ki dünyâ-yı fâniyeden âhîret-i bâkıyeye îrâd-ı zâd için tahsîl-i ücür-i meşkûreye sa'-yi mevfûr ve rızâ-yı Rabb-ı Gafûr olan umûr-ı mebrûre iktisâbına bezl-i makdûr ide lâkin beşer nâmıyla bu ticâretgâha sefer iden ümmet-i za'îfenin sermâye-i a'mârı ki hengâm-ı sabâ ve unfuvân-ı şebâbdan ibâret bir ma'nâdır ekserî gâret-zede-i dest-i hevâ ve bakıyye-i yesîre-i hâlet-i vustâsı keşmekeş tahsîl-i mâ-bihî'l-iş ile ifnâ olunup ba'de hâzâ cevârih u a'zâ ve havâss ü kuvâ ki herbiri hücum-ı pîrî ile nâ-bercâ ve kıyâm ü ku'ûda âhardan iânete ihtiyâc hüveydâ ola ne vechile ibâdât-ı vâcibe-i Hudâ müeddâ ve ne yüzle Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînden afv ü mağfîret ricâsında olmağa ictirâ olunur bu babda zümre-i du'afâ ve fütâdegân-ı berzah-ı havf ve recâya necât ellezîne yünfikûne emvâlehüm bi'l-leyli ve'n-nehâri sirran ve alâniyeten fe-lehüm ecruhüm inde Rabbihim ve-lâ havfün aleyhim ve-lâ hüm yahzenûn âyet-i bâ-hidâyeti ile el-mer'ü yestezillü tahte zilli sadakâtihi hadîs-i şerîf-i sahîhu'l-isnâd ve eser-i münîf-i sarîhu'l-istinâdın mazmûn-i şerîf ve meknûn-i münîfleri üzere etyab-ı emvâlini vücûh-i hayrâta nisâr ve infâk fi sebîlillâha ez cân ü dil ihtiyâr eylemekdir zirâ envâ-ı sadakâtın efdali ve esnâf-ı hasenâtın ekmeli vakıfdır ki fevâidi bî-gâyet avâidi bî-nihâyet meded-i ber-devâm adedi bi- hıtâm niam-i cinân gibi feyzi kesilmez rahmet-i Rahmân gibi bezille eksilmez binâen alâ zâlik işbu vakfiyye-i celîletü's-şân ve cerîde-i bedî'atü'l-unvânın tahrîr ve inşâsına bâdî ve tasfîr ve imlâsına âdî oldur ki Şûrâ-yı Devlet Reisi sâbık eâzım-ı vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden mecma'-i mahâsin-i hasâil-i hasene ve menba'-i mekârim-i etvâr-ı müstahsene devletlü übhetlü Yûsuf Kâmil Paşa neclü'l-merhûm Mehmed Bey hazretlerinin halîle-i muhteremeleri olub zât-ı ismetâneleri zeyl-i Kitâbda muharrerü'l-esâmî-i müslimîn ta'rîfleriyle muarrefe olan zînet-sâz-ı kâşâne-i servet ü revnak ve dehende-i? hücre-i ismet sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğıbetü's-sadakât ve'l-meberrât iffetlü ismetlü Zeyneb Hanımefendi ibnetü'l-merhûm el-mebrûr eskenehullâhü te'âlâ fi dâri's-sürûr [Z-II, s.3] Mısır vâlî-i imâret-mebâdîsi esbak Mehmed Ali Paşa Hazretleri taraf-ı şer'-i kaviyyü'l-esâsdan me'zûnen bi'l-hüküm ta'yîn ve irsâl olunan mümeyyiz-i evvel mevlânâ fazîletlü es-Seyyid Abdüssamed İsmet Efendi ibnû's-Seyyid Selîm'in Boğaziçi'nde Bebek nâm-ı diger Humâyûnâbâd karyesinde vâkî' şeref-res-i ikâmet oldukları sâhilhâne eâliflerinde isimleri hâtîme-i kitâbda keşide-i silk-i mastûr kılınan huddâm-ı süreyyâ-nizâm huzûrlarında zevc-i müşârûn ileyh Yûsuf Kâmil Paşa Hazretleri hâzır oldukları hâlde akd eylediği meclis-i şer'-i şâmihu'l-imâd ve mahfel-i dîn-i münîf-i râsihu'l-evtâdda ahkâm-ı vakfî ihkâm ü tescîl ve şerâit ü zavâbitını itmâm ü tekmîl için mütevellî nasb ve ta'yîn buyurdıkları kethudâ-yı âlifleri saâdetlü Hüseyin Hâkî Efendi ibn Mehmed mahzarında bu siyâk üzere dîbâce-tirâz-ı takrîr ve sahîfe-i pîrâ-yı ta'bîr oldular ki bin iki yüz doksan iki senesi şehr-i Rebî'u'l-evvel'inin sekizinci günü târîhiyle müverraha ve Evkâf müfettişi sâbık semâhatlü es-Seyyid Ahmed Tâhir Efendi Hazretlerinin imzâ ve hatmini hâviye istibdâlen verilen iki kıt'a hüccet-i şer'iyye mantûkınca medîne-i Üsküdâr-ı meymenet-âsârda Nuh Kuyusu civârında Arakiyeci el-Hâcc Mehmed mahallesinde kâin olub zevcim hâzır-ı müşârûn ileyh Hazretlerinin taht-ı temellük-i âliflerinde olub bundan akdem külliyetli meblâğ

harc ve sarfla müştereken binâ ve inşâsına mübâşeret eylediğimiz bir taraftan Halebli Süleymân Efendi ibn Necîb tasarrufunda olan bostan ve bir taraftan rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâyizi eshâbindan Şûrâ-yı Devlet evrâk müdürü muâvini izzetlü Mazhar Bey ibnû'l-merhûm Enverî Efendi tasarrufunda olan menzil bağçesi ve ba'zan mütemeyyizân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den hâlen Hazîne-i Humâyûn Kethudâsı saâdetlü Edhem Efendi ibn Süleymân Efendi tasarrufunda olan menzil bağçesi ve ba'zan İmâm Hasan Efendi ibn Ömer tasarrufunda olan menzil bağçesi ve bir taraftan Nûh Kuyusu tarîki denmekle arîf tarîk-i âm ve taraf-ı râbî'i Salı ve Pazarbaşı zokakları ta'bîr olunur tarîk-i âm ile mahdûd olub yüz altı numre ile mürakkam terbîan on bin sekiz yüz yetmiş beş zirâ' arsa üzerine mebnî müstemilât-ı ma'lûmeyi hâvî kârgîr bir bâb hastahâneyi ve yine târîh-i mezkûr ile müverraha ve müfettiş-i müşârûn ileyhın hatmiyle mahtûme dört kıt'a istibdâl hüccetleri nâtika oldukları üzere taht-ı temellükümde olub medîne-i mezkûrede Pazarbaşı mahallesinde kâin Fenâî eş-Şeyh Ali Efendi dergâh-ı şerîfi ittisâlinde vâkî' bir taraftan Ebû Bekir Efendi ibn el-Hâcc Ahmed menzili bağçesi ve ba'zan Hacı Latîf Efendi ibn Abdullah bağçesi ve bir taraftan yine mezbûr Hacı Latîf Efendi bağçesi ve bir taraftan sâlifü'l-beyân Fenâyî Şeyh Ali Efendi Câmi'-i şerîfi ve ba'zan Şem'inûr Hanım Türbesi ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd terbî'an beş yüz otuz zirâ' on beş parmak bir kıt'a ve yine mahall-i mezkûrda kâin tarafeyni zikri âtî arsa ve bir taraftan Hasnâ Hanım ibnetü Mehmed ile Hatîce Hanım ibnetü Hasan'ın müştereken uhdelerinde olan menzil bağçesi ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd terbî'an yüz otuz üç zirâ' dört parmak diger bir kıt'a ve yine [Z-II, s.4] bir taraftan zikr olunan Fenâî Ali Efendi Câmi-i şerîfi ve ba'zan Hacı Lutfullâh Efendi menzili bağçesi ve bir taraftan mezbûretân Hasnâ ve Hatîce hanımlar uhdelerinde olan menzil bağçesi ve taraf-ı râbii tarîk-i âm ile mahdûd terbî'an beş yüz on yedi zirâ' beş parmak ki min haysü'l-mecmû' bin yüz seksen bir zirâ' arsa üzerine bundan akdem li-vechillâh-i te'âlâ binâ ve inşâ eylediğim on bâb oda ve matbah ve müstemilât-ı sâire-i ma'lûmeyi hâvî dergâh-ı mezkûr şeyhlerine tahsîs eylediğim dâireyi ve yine herbiri iştirâ ve ibtiyâ'-ı sıhhat-işbâ' ile silk-i mülkümde münsecim ve şîrâze-i tasarrufumda muntazam emlâk-i sahîlhamdan olub iki yüz doksan üç senesi Recebü'l-müreccebin sekizinci günü târîhiyle müverraha mahrûse-i Galata kadısı Burûsevî Ahmed Sıdkı Efendi'nin imzâ ve hatmini hâviye bir kıt'a mübâye'a hücceti nâtika olduğu üzere işbu derûnunda akd-i meclis-i şer'î olunan sâhilhânenin bir taraftan mukaddemâ musâhib-i şehriyârî Saîd Efendi sâhilhânesi olub el-yevm mutasarrıfa olduğum vakıf sâhilhânenin harem dâiresi ve bir taraftan tarîk ve ba'zan deryâ ve bir taraftan leb-i deryâ ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd derûnuna cârî kanevât ve hasenâtına teba'iyetle ma'lûmü'l-mikdâr mülk mâ-i lezîz ve müstemilât-ı sâire-i ma'lûmeyi hâvî fi'l-asıl İmâmzâde Mehmed Es'ad Efendi merhûm veresesinden iştirâ olunup el-yevm sâhilhâne-i mezkûrenin hâriciye dâiresi mahallini ve yine sâhilhâne-i mezkûre zahrında kâin bir taraftan fi'l-asıl mûmâ ileyh Saîd Efendi el-yevm uhdemde olan işbu sâhilhâne verâsı ve bir taraftan Nûreddîn vakfından peksimedhâne arsası ve el-yevm Dîvân-ı Adliye a'zâsından saâdetlü İbrâhîm Bey sâhilhânesi ve ba'zan mukaddemâ Cebbârzâde kerîmesi el-yevm Köçekoğlu [Köçeoğlu] Agob Efendi bağçesi ve bir taraftan Ayazma deresine muntehî cebel ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd arsası Hudâvendigâr-ı esbak cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân Ahmed Hân-ı sâlis Hazretleri evkâf-ı şerîfelerine mukâtaâ-i kadîme-i ma'lûmelü üzerinde mevcûde bi'l-

cümle kürüm ve ebniye ve köşk ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmirelü bir kıt'a bağçeyi ve yine târîh-i mezkûr ile müverraha kâdî-yi mûmâ ileyhın imzâsıyla mümzât diğeri bir kıt'a mubây'e'a hücceti nâtuka olduğu üzere sâhilhâne-i mezkûre civârında Akıntı Burnu tarafında kâin bir taraftan Köçekoğlu [Köçeoğlu] Agob Efendi uhdesinde olan limonluk bağçesi ve bir taraftan cebel ve bir taraftan müşârun ileyh İbrâhîm Bey sâhilhânesi ve taraf-ı râbî'i leb-i deryâ tarafında tarîk-i âm ile mahdûd ve terbî'an bin yedi yüz yetmiş zirâ' arsa üzerine mebnî fevkânî sekiz bâb oda ve sofa ve tahtânî kezâlik sekiz bâb oda ve sofa ve helâ ve kârgîr matbah ve kayıkhâneyi müştemil bir bâb dâire-i mahsûsu ve yine târîh-i mezkûr ile müverraha medîne-i Üskûdâr nâibi Ahmed Efendi zâde Mehmed Emîn Efendi'nin imzâ ve hatmini hâviye bir kıt'a mubây'a'a hücceti nâtuka olduğu üzere medîne-i İzmit'te kâin Defterdâr-ı esbak merhûm Abdüsselâm Efendi vakfına mahall-i ma'lûmu senevî yüz elli akçe mukâta'a ile üzerinde bi'l-cümle ebniyesi mülk ve kezâlik mahall-i ma'lûmu dahi vakf-ı mezkûre şehriye yirmi beş akçe icâre-i mü'eccelelü olub bir taraftan Halîl Paşazâde el-Hâcc Hüseyin Bey kayıkhânesi ve bir taraftan Yalı Câmî'i şerîfi bağçesi [Z-II, s.5] ve bir taraftan francalacı fırını ve bir taraftan leb-i deryâ ve ba'zan pazarbaşı es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Efendi mağazası ile mahdûd zikr olunan mukâtaalu mahalli üzerinde mebnî müştemilât-ı ma'lûmeyi hâvi el-yevm gümrük dâiresi olan mahalli ve yine târîh-i mezkûr ile müverraha nâib-i mûmâ ileyhın hatmiyle mahtûme diğeri bir kıt'a mubây'aa hücceti mantûkunca medîne-i mezkûrede hanlar içinde Arab Hacı Hasan Yeni Hanı denmekle arîf etrâf-ı erba'adan Sarâc Mehmed dükkânı ve Şemsi Bey Hanı ve Hammâl Durmuş ve Eskicioğlu Ahmed bağçeleri ve Geyveli Emîn Ağa Kahvesi ve Abbâsoğlu Hacı Mehmed Hanı ve tarîk-i âm ile mahdûd üç bâb oda ve bir kahvehâne ve bir bâb samanhaneyi müştemil el-yevm bir bâb ahûrî bi-mennihî ve keremihî te'âlâ vakf-ı sahîh-i şer'î-yi mü'eyyed ve habs-i sarîh-i mer'î-yi muhalled ile vakf ü habs idüp ferâid-i kuyûd ve şerâitin bu tertîb-i hasen üzere keşîde-i silk-i tahdîd eyledik ki medîne-i Üskûdar ve sâire ahâlîsinden muhtâc-ı tedâvî olan zükûr ü inâs rızâ-yi müslimîn li-eclî't-tedâvî sâlifü'l-beyân hastahâne-i mezkûreye getirüldükleri hâlde her birine başka başka tahsîs olunan odalarda kemâl-i i'zâz ve ikrâm ile meccânen tedâvî olunarak bür-i tâm hâsil olduktan sonra ihrâc ve mahallerine irsâl oluna ve mesbûku'z-zikr Fenâi eş-Şeyh Ali Efendi Dergâh-ı Şerîfi ittisâlinde vâki' dâire-i mahsûsa dahi dergâh-ı mezkûrda her kim post-nişîn olur ise ona meşrût olub sâkin ve mutasarrıf olalar ve mesbûku'l-beyân sâhilhânemizin gerek hâriciye dâiresi ve gerek bağçe-i mezkûr ve matbah dâiresi olan mahall-i mahsûsa hayâtta olduğumuz müddette keyfe mâ-teşâ' [yeşâ?] ve yahtâr dilediğimiz gibi mutasarrıf olub vefâtımızdan sonra mahall-i mezkûrlar ile İzmit'te vâki' gümrük mahalli ile sâlifü'l-beyân ahûr dahi icâre-i vâhide-i sahîha-i şer'iyye ve yahûd icâreteyn-i mu'tâdeteyn ile âhara icâr olunup hâsil olan gallâtı ile iki yüz doksan bir senesi Nisan'ında hastahâne-i mezkûr mühimmâtı için müştereken iştirâ idüp Bank-ı İmperyâl-i Osmânî'ye dipozito eylediğimiz yüz bin aded konsolitin beher sene Temmuz ve Kânûn-i sâni ibtidâlarında Hazîne-i Celîle'den verilecek taksitleri ve şâyed vakt ü zaman iktizâsınca zikr olunan konsolitlerin tarz-ı âhara tahvîlinde mukâbilinde verilecek bedeli istirbâh ve istiğlâl olunarak hâsil olan galle ve nemâsı dahi henüz der-dest-i inşâ bulunan hastahâne-i mezkûrenin noksan olan mahallerinin emr-i inşâsına ve gerek ba'de'l-inşâ' hastahânece lâzım gelen eşyâ ve takımların tedârik ve techîzine ve ba'demâ ta'yîn olunacak etibbâ ve hademe ve mühimmât-ı edevât ve ehl-i mürtezika masârifine harc ve sarf oluna ve bi'l-cümle

gallât-ı vakfımızdan sâlifü'l-beyân Ahmed Hân-ı sâlis ve mûmâ ileyh Abdüsselâm Efendi vakıflarına olan mukâtaa-i mezkûreleri sene be-sene i'tâ ve teslîm oluna ve mesbûku'l-beyân Fenâi Dergâh-ı Şerîfinin ta'mîr ve taâmiyesi için beher sene şeyhi bulunan zâta yüz adad Mecîdiye yüzlük altını i'tâ olunup ol dahi mukâbele günlerinde zikr ü tevhit ve tahmîd ü temcîd esnâsında raf'-i yed birle ebeveynimiz [Z-II, s.6] ve bi'l-cümle akrabâ' ve ta'allukâtımızdan vâsıl-ı Dâr-ı Na'im olan usul ve fîrûumuzun ervâh-ı şerîflerini ve lâbis-i libâs-ı hayât olduğumuzca envâ-i yümn ü saâdetle serîr-i sıhhatte dâim ve bi'l- yümnî ve'l-ikbâl sahn-i sıhhatte kâim olmamız ve bâ-emrillâhî'l-Meliki'l-Kadîm râhile-bend-i Dâr-ı Na'im olduğumuzda ecr ü mesûbâtından hissemend olmağımızı bâ-kemâl-i huzû' ve huşû' dest-küşâ-yi edâ ve ref'-i icâbetgâh-ı Hazret-i Hudâ ile fâtiha-hân ola ve medîne-i Arabkîr'de mukîm bulunan zevcim hâzır müşârun ileyh Hazretlerinin müteallikâtiyle ba'zı fukarâ ve muhtâcîne öteden beru bâ-defter-i müfredât muhassas olub verilegelen senevî dört yüz adad yüzlük Mecîdiye altını kemâ kân sene be-sene mahalline irsâl olunarak her birine mahallî meclis ma'rifetiyle tevzî' ve taksîm olunarak makbûz senedâtı ile bâ-mazbata mütevellî tarafına irsâl oluna ve vakf-ı mezkûrumıza benimle zevcim müşârun ileyh hazretleri müştereken mütevellî olub rü'yet-i umûr-i küllî ve cüz'î ve ahz ü vehb ve azl ü nasb ve dâimâ tebdîl ü tağyîr ve teksîr ü taklîl ve takyîd ü itlâk ve istibdâl ü ilhâk ve vaz' u ihrâc ve bast u idrâcî fi küllî merretin mine'l-merrât yed ü meşîyyetimizde olub keyfe mâ-yeşâ' ve yahtâr mutasarrıf olub vâsıl-ı civâr-ı rahmet olduğumuzda mücerred hastahâne-i mezkûrun ilâ mâ-şâallâhu te'âlâ ma'mûr ve bi-çâregân ve hastagâne dâimâ mekşûf olmasına nezâret ve ifâ-yi şürût-i muharrereye dikkat ve hüsn-i idâresine dâir herbir husûsâtında ve bank-ı mezkûr muhâsebâtında himâyet ve sıyânet şıklarında lütufların bi-dirîğ buyurmak üzere her asırda taraf-ı Devlet-i Osmânîye'den Mâliye Nezâreti celîlesine revnak-tırâz olan zevât-ı kirâm hazarâtı mütevellî olub kâffe-i umûr ve husûsâtının icrâsında bezl-i makdûr buyuralar ve vakf-ı mezkûrumuzun îrâd ve masârif muhâsebesi beher sene Mart duhûlünde mütevellî ve hastahâne-i mezkûra nasb olunacak me'mûrları ma'rifetleriyle Maliye Hazîne-i celîlesinde alâ vechi't-tedkîk rü'yet olunup masârif ve vazâif çıkdıktan sonra fazla kalır ise zikr olunan Bank-ı Osmânî'ye tevdi' ve teslîm olunarak orada hıfz olunub lede'l-hâce ve'l-iktizâ evkâfımın ta'mîrât-ı lâzime ve umûr-ı sâiresine harc ve sarf oluna ve tahavvülât-ı asr ve tebeddülât-ı dehr ve ihtilâl-i hâl ve i'tilâl-i ahvâl ile vakf-ı mezkûrun îrâdına fütûr ve mahsûl ve gallâtına kusûr ârız olub iltizâm-ı şürût müteazzir ve mürâât-ı kuyûd müteassir olur ise mâ- hasal-ı vakfımız eşref-i şerâif-i kâffe-i arzîn ve akdes-i mevâyid-i rûy-i zemîn olan Medîne-i Münevvere fukarâsına sarf oluna deyu zevc-i hâzır Pâşâ-yi müşârun ileyh Hazretleri ile ma'an ta'yîn-i masârif ve zavâbit ve tebyîn-i vazâif ve şerâit idüp yedimizden ihrâc ve dâire-i mülkümüzden ib'âd eylediğimiz mevkûf-ı mezkûrları fâriğan anî-ş-şevâgîlî'l-mânî'a tefvîz-i şer'î ve teslîm-i lâykı ile bundan akdem mütevellî-yi mûmâ ileyh Hüseyin Hâkî Efendi'ye tefvîz ve teslîm eylediğimizde ol dahi kabz [Z-II, s.7] u teslîm ve sâir evkâf mütevellîlerinin tasarrufları misillü tasarruf eyledi deyu kitâb-ı merâma hâtıme pîrây-i ihtîâm olduklarında atabe't-tasdîki-ş-şer'î emr-i vakf tamâm ve hâl-i teslîm encâm bulmuş iken vâkıfân-ı müşârun ileyhimâ vakf-ı mezkûru ahkâm ve şürût ve kuyûdunu istihkâm murâdıyla vakf-ı mezkûrdan rücû' ve mevkûf-ı mezkûrları ke'l-evvel mülklerine istirdâd ve mütevellî-yi mûmâ ileyh dahi red ve teslîmden imtinâ' ile kemâ hüve'l-mastûr fi'l-kütübî'l-fikhiyye müterâfî'ân ve her biri müttebeâsınca fasl ü hasme tâlibân olduklarında mûmeyyiz-i mûmâ ileyh dahi cânib-i vakfî evlâ ve teşyîd-i mebnî-i hayrî

و بر طرفه زنجیره در نزد و بر طرفه لب دریا و بعضاً بازارها را رسیدن محمد افندرخانه سارده محمد و ذکراوند
 مقاطع طوطی اوزن منعی مشتمل بر معلوم با عاوی ایوم کرک واره سر او را که طی وینه تاریخ مذکور امید عورضه
 نائب مدبر الملک خیمه محمود دیکر بر قسطه صاحب محترم منظر خیمه مدینه مذکور در خانرا بکنش عرب صاحب منعی خان
 دینچه و یوسف اطراف اربعه در سراج محمد خان و شمس بیگ خان و حال طویش و اسرار و غایب محمد باغی
 و کیده که امین خان آقده سر و عیسای او غنی علی محمد خان و طایف عالم اید محمد و اوج باب اوط و بر تیره خانه در باب
 صفا خان به حشمت ایوم بر باب افوری علیه السلام وقف صحیح شرعی مؤید و جبر صرح مظهر می محمد اید وقف
 و جسر ایوب فرزند قودوش افغان بر تربیت حسن اوزنه کشیده سکت محمد اید علی محمد مدینه اسکلار و سکه
 ایامی سندنر محتاج تنادوی اوله ذکر و انانث رضای سمدین لاجل التداوی سف ایستاده خانه مذکور به دیکر لولکر
 خان مهربانه بشقه بشقه تخصص اوله اوطه لعل اغاز و لکر اید جنانا تدا و اوله درق بر تمام حال اوله
 اخراج و محمد مدینه ارسا اوله مسبق اوله قنای شمش علی افندرخانه شریف الضمانه واقع واره مخصوصه دخی
 درگاه مذکورده مبرکیم بیست نشین اوله ارسا کاشه و ط اولوب سکت و مقرف اوله در مسبق ایستاده می
 منزل کرک خارجیه واره سر اولک باغچه مذکور مطبخ واره سر اوله کرم مخصوصه جبرین اوله بجز مدینه کاشه
 و بختار دیکر بجز ایکی متوقف اولوب و غارت دنگره محل مذکور لر اید ازمیده واقع کرک محل اید لضا البین
 اخذ دخی اجاره واحده صحیح شرعیه و با خود اجارین معادین اید آخره ایجا اولوب حاصل اوله غلات اید
 ایکیوز طغنه بر بنه سیم نده حسته خانه مذکور همایچو مرشتر کاشه اشترا ایدوب باقی ایمریال عثمانیه
 دیورنوب اید بجز بوز بیلک عدد فونشیک بر سه عکوز و کالوز شانه ابدالین خونیه جلیه و زور بید بیگ
 بقصیطوی و شب بد وقت و زمانه اقتضا سخته ذکر اوله فونشید کرک طراز آفره کوبین مقابله و بر بیگ
 بدس استریاج و استغفال اوله درق حاصل اوله غده و حامی دخی مانور درست انشتا بولنه حسته خانه و مذکور بیگ
 نقصان اوله خلد بیگ احداث سنده و کرک بعد الان حسته خانه چه لازم حکم استی و ط کرک تدارک
 و بجز بنه و لیدما بقین اوله حق اهلها و خدمه و هاست ادوات اهل مرتزقه مصدرفه فرج و صرف اوله و بقیه
 غلات و قنور در سف ایستاده محمد خان ثالث و مور اید عبدالسلام افندرخانه اوله تقاطع مذکورده ای سینه
 اعط و سیم اوله و مسبق ایستاده درگاه شرفیک نور و طایفه سیم بر سینه شیخ بولنه ذاته بوز عده جبریه
 بوزیک التوز اعط اولوب اوله در صف بد کوننرین ذکر و لولکر و بجه و بجه شناسنه رف بیدر لولکر

۶۸

و با بجه اقربا و معتقدان و با اصل و اربعم اوله اصول و فرود عذراک ارواح شریفه سارده لولکر حیدره
 اوله بجه جم النوع بمن و سعاده سیر صحت و ذم و با بمن و الاقبال صحیح صحت قائم اوله مزو با اوله ملک
 القدریم رصده بند و اربعم اوله بفرده اید و شو با سندنر حصه مندا و مغلغز با حال حضور و خروج دست کشی
 ادا و رف اجابتها حضرت خدا اید خاکه فون اوله و مدینه اید بکیده مقیم بولنه بزوم جگرت ریه حوزونیک
 منعلقا تبه بعضی فقرا و و حق جینه اوته دیزو با دفتر مفردات مخصوص اولوب و بر سینه لکله سنور در بوز عدد
 بوزیک تجیدیه التذکره کالکاسه بسنه محمد ارسا اوله درق مهربانه جمع همس بوقینه توزیع و تقسیم اوله درق
 مقبوضه سندان اید با حفظ متول لولکر ارسا اوله و وقف مذکور مزه بند بزوم حش ریه حوزونیک حش کاشه
 اولوب رلوسیت امور کح و جز و وافذ و و مدب عزل و نصب و ذم و تبریر و تفریح و تقسیم و تقسیم و اهل
 و استیال و الحاق و وضع و اخراج و بسط و ادراج در کل مره ملکرات بدو شستیزده اولوب کاشه
 و بختار متوقف اولوب و اصل جبار رحمت اوله بفرده جرد حسته خانه مذکور کرک الی ماشا لله لکله محمد و بجه
 و حسته کاشه و اعیان کاشه و اکیسده نظارت و اعیان شرد و ط حوره به دقت و حسن اداره سنده و ازمایه
 خصوصاً صانده و بانق مذکور می سبک حاجت و صیانت شقرانه لطفه بر بیدرین بورتق اوزنه پاره و درق
 دولت عثمانیه و کماله درت جلیده سنده و رف طراز اوله ذولت کرام حوزونیک متول اولوب کاشه امور مخصوصه
 اجراسنه بیدل مقدر و بوز اوله و وقف مذکور بیزیک ابراد و مصارف می کبیر به سنده عارت و فوننه متول
 و حسته خانه مذکور لضا اوله حق ما مورار مرفق بله مالیه خزینم جلیه سنده مع و بولکر تقیق ذم و بولکر مصدرف
 و و طایف جقه در نظر نقد قانور سنده کرا اوله باقی عثمانیه به نوع و سیم اوله درق اوله درق حفظ اولوب لولکر
 و الاوقف اوق فیک لجزات لازمه و امور سنده خروج و صرف اوله و کولات عصر و بنه لات و در و اقبال حال
 در احتمال احوال اید و وقف مذکور کرک ابرادینه قدرت و حصول و غذائنه تقصیر عارف اولوب التزام شرد و مقدر
 و رعایت قیود متول اوله ارسا حاصل و قنور اشرف شرف کاشه دار فین و اقدس سوادیه روی نید اوله
 مدینه و منوره قنور سنده صرف اوله جی و فوج حاضر باشا کاشه ریه حوزونیک اید مع بقین مصارف و مملو اوله
 و طایف دستار ایدوب بد بوز و اخراج و ائمه و مکر و زباجا اید بجز موقوف مذکور لر در غایب سندنر الحاق
 تقصیر شرعی و سیم لایق اید بوز اید اقدم متول مورالیه حیدر کاشه تقوی بفرده سیم اید بکیده اوله درق

مسعودی عارجه ایست سبقت جمع است حضرت طراف شرح نوی اسکندر ما فو نا با کلمه قیفا و اول
 اوله میرا اول مولانا فضیله عبدالصمد عیسی افتر اربع لیه سبکت بوغاز ایجن سبکت ناکه مالونه
 آباد قره سینه واقع شهر اسرافات اولوقری سینه نه داعیلرین اکلر خانه کتبه کشیده سبکت
 مسعودی فخره خدام بره نظام حضرت زنده زویج خ لیه یوسف کامل باشت حضرتی حضرت اولوقری
 عقیقه ایلی قیبر شرعتر بفا شرح العاد و فضل دین منیف راس الاود تاده احکام و قی حکام و سب و سب اول
 وضو بطنی اتام و کبر ایجنه منور نصیب و قیسه بیور و قری کتدر عالی سعاد و کوجن حکا فز این کور کور
 بوساق اوزنه دیباجه طراز تقویر و صحیفه برای بقر اولدی بلکه بشت ایلی سنی شهر ریح اولدی
 سکر کور کور تا رجب مورخه و اذات منقر س بن سقا اولدی ماهر اذدی حضرت نیک انصاف و منقر
 حاویه استه اولور بلکه ایلی قطعه حجت شرعیه منظره مدینه اسکندر نیست انا رده نوح قوس حور
 عقیقه جرایج محمد فخره کاش اولوب فرجه حضرت لیه حضرت نیک تحت ملک عالی بن اولوب بوند
 اقدام کلینو باغ فرج و صرفه مشرک با اذات نه با شرت سبکت بر اولدیز جلیج سینه افتر این کتیب
 لوقه اولوب استن و بر اولدیز اینه تا نه نصف اول قیامی اصی بینه ثورای حرات اوق مدیر عار
 عزتو نظر بیک ابن الرحم انوری افتر لوقه اوله نزل باغی سر و بعضاً شیخان رجال چون عید و کافرنه
 مایه اولدی کتبه سعاد اولدیم افتر این سینه افتر لوقه اوله نزل باغی سر و بعضاً ام حسن افتر این لوقه اولک
 نزل باغی سر و بر اولدیز نوح قوس طریقه دینک و بعضاً طراف عام و طراف رابع کما و با زار با شرف قور کور
 طراف عام ایله محدود اولوب بوزالتر کتبه ایله حرم ترتیب اولون بیک سکر بوز نیش باش ذراع و عه اولدیز نه
 معلومه به عار طراف بر بجه خانه به وینه تاریخ مذکور ایله مورخه و منقر شرت بالک حتمیه حتمیه درت قطعه
 استبدال حجتی ناطقه اولوقری اوزنه تحت ملک اولوب مدینه مذکور ده با زار با شرف کاشن کما تاریخ
 عی افتر درگاه شرف انصاف و قی بر اولدیز اولدی افتر این حرم ایله نزل باغی سر و بعضاً جلیج لطف اذدی
 ابن عبداله باغی سر و بر اولدیز نه بر نور جلیج لطف اذدی باغی سر و بر اولدیز سفا ایله نذاری شیخ عی افتر
 و بعضاً شمسور نام ترتیب و طراف رابعی طراف عام ایله محدود ترتیب بشیر اولدیز ذراع اولون بشیر من قطعه وینه
 محل مذکورده کاشن طراف ذرات عه و بر اولدیز حن فام ایله محمد لیه حیدر فام ایله حنک مشرک کما عه
 اوله نزل باغی سر و طراف رابعی طراف عام ایله محدود ترتیب بوز اولدیز ذراع درت بارق دیکر قطعه وینه

بر اولدیز ذکرا اولدیز فانی عی افتر جلیج لطف اذدی باغی سر و بر اولدیز نه بر نور
 حنک و خدیجه خانم عه اوله نزل اوله نزل باغی سر و طراف رابعی طراف عام ایله محدود ترتیب بشیر اولدیز
 ذراع بشیر بر حنک من حنک طراف عام ایله محدود ترتیب بشیر اولدیز ذراع عه اولدیز نه بر نور
 ایله بیک اولون باب اوله و مطیع و مشتمل سکره محدود کور عی درگاه مذکور بشیر نه حیدر ایله بیک
 ماهر بر اشته اولوب حجت ایله سبکت ملک منج و بشیر اذدی نوقه منظر امراک صحیح مدینه اولوب ایلیوز
 طراف عام ایله محدود ترتیب بشیر اولدیز تا رجب مورخه و قیسه بیور و قری کتدر عالی سعاد و کوجن
 اصفا و منقر حاویه بر قطعه جلیج حجت ناطقه اولدیز اوزنه بشیر و نیش عقیقه جلیج حجت اوزنه سنی نیک بر اولدیز
 بعضا صاحب نیک با کما سعاد افتر سحی سکر اولوب ایلیوز منقره اولوقری و قیسه سنی نیک حرم و اذات
 لایق و بعضاً دریا و بر اولدیز لب دریا و طراف رابعی طراف عام ایله محدود درون عی قنات و حنک
 ملک نالند و مشتمل سکره معلومه به عار در نه الاصل امام زاده محمد سعاد افتر حرم و نیش سکره
 سحی نه مذکور نیک خارجیه داره سحی وینه سحی نه مذکور نیک کاشن بر اولدیز الاصل مولانا سحی
 ایلیوز عه مدینه اوله بشیر سحی نه در اسر و بر اولدیز لوز البرین و قیسه سکره ایلیوز و ایلیوز
 سعاد افتر ایلیوز بیک سحی نه سحی و بعضاً عه جبار زاده کور ایلیوز کوجک اوقی خوب بشیر
 ایلیوز دره سکره نیش جلیج طراف رابعی طراف عام ایله محدود عه سحی افتر اذدی سحی حجتی
 سلطان احمد خان است حضرت اوقی شریف لیه لیه عه سکره معلومه لوز اولدیز موجوده با کلمه کور
 و اینه و کوشک و اشجار غره و غیره لوه بر قطعه باغی سر وینه تاریخ مذکور ایله مورخه
 حضا ف دیکر بر قطعه جلیج حجت ناطقه اولدیز اوزنه سحی نه مذکور جوارین افتر بروک
 کوجک اوقی افتر عه سکره اوله کور ایلیوز باغی سر و بر اولدیز جلیج بر اولدیز نه
 و طراف رابعی لب دریا طراف عام ایله محدود ترتیب بیک مدینه بشیر ذراع عه اولدیز
 اوله و صفه و حنک کدکنت سکره باب اوله و صفه و علا و عار کور مطیع و قیسه سکره
 وینه تاریخ مذکور ایله مورخه مدینه اسکندر نالدر احمد افتر زاده محمد امین افتر نیک
 حجت ناطقه اولدیز اوزنه مدینه از مدینه ده کاشن و قدر دار اسبق حرم عیله افتر و قیسه
 اقمه مقطعه ایله اوزنه با کما سحی ملک و کدکنت حرم معلومی و قیسه مدینه بشیر
 مؤید لوز اولوب بر اولدیز جلیج پش زاده حاج حیدر سحی قیسه نه سکره بر اولدیز
 کما سحی

ما من الصم والكمال بالوصف السابق على الراجح العالون المسمى المرسل
لسمحل هذا الامر المحل عم بالاحرار ذلك معهد حكمة بالانصر
طرسوس راد السد تعال كما مل المعسر الامور الا وفاق
عمرهما

لا لك مناسرة النظام حمد نامدود وقراند ستوقه الانظام شكرنا حمد دوله وبتسعة اللغات موجودات حقوق تده عمود لارائل
الى الابد ما لوه وعبود اولك جناب خداوند قديم احدى لوجوده ودمكار ديوم ابدى لوجوده وانه عن تقابل كجات
والحدود حقير نيت نفاذ نواهي نفي وعامى اولك بارك مقدس الانجى والقصايب شايسته تقديم وابتشاره كادنا
عرصة عمدته بنهاى وجوده البصر وسقف سماوات به عايد ايله الرضا بنيناى مسفات ايدرك جاس نوع بشر وصبايح
بخوم لبه مزين ولونر بيومر مشر ومجالات اعمال حسديه مؤهلات مكافات وبنوي وافر وبارك سيد جمعت موعودته
عيرت لطف واعطف به بايند نغم كوفاكونه تحصيل المشدد وروايع ديود منتصر الورد ودياليجى بالغير منفصل
الوفود شثبت ذيل شرايت غراسى وسيد بن مقصود وتوسر عز شفا عت عظمى ذرية اجاز اجر موعود اولك
امام حجاب قاب قوسين وهام صفوف جمل فضلين جيب رب دود ووجوب فوض مورد محمد المدهظى محمود عليه صلوات
الملكيت المعبود حقير نيت نموجله بجه بيزان الوار كجيات ونهود اولك شمهد عاوى السعود ريشاى ف اولك اولك سواد
در كه اداى خدمات لاهة سلام وصالونه مراعات ايدنر فاسان مذنبين وعصانه وقف مسجل وآفته الادرات
شفا عتده تبعين وطائف لطف والفت ودمت التباخر با جوبه جزاى سبته اعطى برت فوز وجات
ايديوب دشتك كجيات ونگال جرم وعصانه كنبه باب منتقل بدون دخله كان انما شبيهه سيب نيت
باب اولك دركاه عوشر شبة عناقيد غير ضايع ويا بنگال سكار واغزل شفا وطينانه وصف سده نك
جناب ومار سنان الارقة للى كريكه سيب شرف اب اولك بارك كردن ونگال شفا عتده غير ضايع خلاص
اولاد بنى محسوم عاى عوام دنوا صدر ودخى سلام فكين ختم ونجا بارك فاضل انم صى ب اول حميد الفخال

واعقاب مدح الشيم واكفا لرينه شايه عرض وشاردركه وجوده ودار كواكب تابدار نيك اقتدا اولك وشمعدان
دسيه امتدا اولك قنابل لآخرة الانوار روايت ودر ايت ايله مستخ ان امته تعليم ادب تعاليت بنوي
وسرم در آه شريعت مصطوي ايمد ريل رضوان الله على علم اجمعين اما بعد ارباب بعد ارباب واصل طبع
سنيقه نيك ضمير منير وضا لائقة يذير لرينه ظاهروها ياندر كه بو باهني غدارت مالى وجاهت بقدر وبنيا
نا يابدركن تحت وناجى مستار اولوب واهر بر تهرت كمارى كرو فبال وكما قال ايله مالا مال وطل بر ايل
ضلال اولدند عاى انكامل وكدر لاجرم بهر ليب عاقده واجب لانه واهر اديب حمله مقصود وفتح اولدركه
عالمى حمله ووقت مى سبانه تذكر ونفكر اديوب قنبر الوار معارف ايله مشتغول وقاتلنى بحسب لطف واطعام
دشتغول ايله ايدرم مد خدا وعاقل وانا اولدركه ديناي فائده ون اجرت باقيه ايد ونازاد ليجون تحصيل مشكوره
سعى مسفور ورضاي ريفشور اولك امور مبروره كتبه بزل مقدر ايله كمن بشر نيمه بوجى رنجا بهر نوايد
امت ضعيف نيك سرمايه اى ريكه منكم جاب وعضوان شبا بدين عبارات برصفا در ان كز غفرت زده دست
موا وبقية سيرة حلت سبى كمش تحصيل ماله العيسر ايله اقتدا اولوب بعد هذا اجوارح وعضف وحماس
وقوى كه بر برر مقيم ببرى ايله نارجا وقيام وقعوده اخودن اجانه اجتناب مهدي اولم نوبه عبادات وعبود
ضد موعود اولك بوزله جناب رسال ايلدنه عفو و مغفرت برهاسنه اولك اجرا اولدور لوبابن زمره ضعف وفتا
بر نرح خوف ورجاء نجات الدين بنفقون امولم باليسر وانه رسره وعاديه انهم اجرام عند ربهم ولا خوف عليهم
ولا هم يجزونز آيت باهدا بنى ايدار لايستغلت تحت نقل صدقته حديث شريف صحيح الاسناد واثربن صبح
الاستاد كرم معجزه شريف وكنونر بنفقوا وانه صلبه لالز وجوه فبرانه شارة وانفاقه سبيل اللذرا جاز واول
اقتدار ابلكر زبر الانواع صدق نيك افضى وامن في حسن نيك الحقى تقدر كه فواندى با غايت عوالمى به
نهائيت عدوى بردوام عدوى بر فتم نبع جنته كى نفعي كسره رحمت رفاه كى بنزله كسره بنا مع ذلك اشيو
وقضيه جليلة انتم و جويده بديوتة العونيك كوتر واث سنده بادي وسطيده اكلنه عاوى اولدور لوشواى ايلك
رئيس سابق اعلم وعلماى سلطنت سيند دن جمع فى سن حاصل حسنه وفتح مكارم طوار مستحسنة ووقول اهل
حامل بايش كمال المرحوم محمد نيك حقير نيك حليمه فخرتم لر اولوب ذلت عصمتنه لرى ذيل كنه بهر خيال اسك
سكده تفويض ايد موعود اولك رينيت ساز كاشانه نثر دت اردوق ومانده بجره عصمت صافه الحوات
وراغمة الصدقات والبريات عضمتو عصمتو زين فتم الفدى ابنة المرحوم المبرور اسكته الله كنه دار السور

٤٦

EK II
Üçüncü Zeyl ve Transkripsiyonu

Tıbbi aslıh

Nemekahû el-fakîr İsmet Beyzâde zâdesi es-Seyyid Mehmed İsmet el-Huseynî en-nâib bi- Mahkemeti Ahî Çelebî bi-Dâri'l-Hılâfeti'l-Aliyye "Gufira lehümâ"

Nemekahû el-fakîr Ahmed Muhtâruddîn Efendi zâde el-müfettiş li-umûri'l-evkâf "Ahmed Muhtâr"

Tatbîk

İşbu mühür mutâbıktır fi 27 Ramazân sene 312 [24 Mart 1895]

Mühür: mûmeyyiz-i a'lâ ...

Mühür: Emînü'l-fetvâ

Pul altındaki mühür: Seyyid İsmet

İşbu cild-i vâhidde muharrer üç kıt'a vakfiyye-i celflenin hilâl-i sutûrlarında mûnderice evkâf-ı şerîfenin vâkîfesi ve bi'l-meşrûta mütevelliyesi Sadr-i esbak merhûm Yûsüf Kâmil Paşa Hazretleri halîle-i muhteremeleri zât-ı ismetâneleri zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî zevât ta'rîfleriyle muarrefe fahru'l-muhadderât zübdetü'l-müveffirât sâhibetü'l-hayrât ve'l-meberrât ve râbigatü'l-ecri ve'l-mesûbât iffetlü ismetlü Zeyneb Hanımefendi Hazretleri ibnetü'l-merhûm el-mebrûr Mısır vâlisî esbak el-Hâc Mehmed Ali Paşa savb-i şer'-i enverden bi'l-iltimâs me'zûnen ta'yîn ve irsâl olunan mûmeyyiz-i evvel Mevlânâ İbrâhîm Âsım Efendi ibn Mehmed Emîn Efendi'nin mahmiye-i İstanbul'da Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî Câmî'i şerîfi kurbünde vâki' şerefes-i ikâmet oldukları konaklarında ve zevât-ı mûmâ ileyhim huzûrlarında akd eylediği meclis-i şer'-i şerîf-i lâzîmü't-teşrifde ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm buyurup işbu vakfiyye-i ûlâmda ber-tafsîl tasrîh ve beyân olunduğu üzere vakf ü tesciline muvaffaka olduğum mahrûse-i Mısır'da zâhir-i Özbekiyye'de kâin derûn-ı vakfiyyede muharrer hudûd ile mahdûd biri hâriciye ve diğeri dâhiliye iki bâb saray ve yine mahall-i mezkûrda kâin kezâlik hudûd-ı muharrere ile mahdûd bir bâb lokanta ve Minyetü's-sirec nâm mahalde vâki' kezâlik hudûd-ı muharrere ile mahdûd Şubra sarayı denmekle ma'rûf sarayı müştemil bir kıt'a bağçe ve etrâfında kâin bağçe-i mezkûre teba'iyyetle tasarruf olunan kezâlik her biri hudûd-ı muharrere ile mahdûd arâzî ile mahâll-i ma'lûmede kâin çiftlikler ve tevâbiâtından olan arâzî ve sâirenin bi'l-cümle galle ve menâfi'ini mütene'im-i niam-i hayât oldukça nefsim ve vâsıl-ı civâr-ı rahmet olduğumda hâdis olacak evlâd-ı zükûr ve inâsıma ve onlardan her birinin vefâtlarında hisseleri derûn-ı vakfiyyede beyân olunan tertîb üzere evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına min gayri zürriyyetin irtihâl-i Dâr-ı Bekâ eder isem galle ve menâfi'-i mezkûrenin yirmi dört kîrât itibâriyle sūdüsü olan dört kîrât hissesini zevcim müteveffâ-yı müşârun ileyhe ba'dehû tertîb-i mezkûr üzere evlâd [ve] evlâd-ı evlâdına zevcim müşârun ileyhi dahi an gayri zürriyyetin vefât eder ise hisse-i mezkûrenin sülüsü Câmî'-i Ezher mühimmâtına ve sülüsânı nân-pâre olmak üzere ulemâ-i Hanefiyye'den Câmî'-i Şerîf-i mezkûr müderrislerine ve yine galle-i merkûmenin rub'u olan altı kîrât hissesini dahi benimle zevcim müteveffâ-yı müşârun ileyhin utekâ ve atikâtımıza onlardan her birinin vefâtlarında hisseleri tertîb üzere evlâd [ve] evlâd-ı evlâdlarına ba'de'l-inkirâz hisse-i mezkûrenin sülüsünü Câmî'-i Şerîf-i mezkûr mühimmâtına ve sülüsânı nân-pâre olarak ulemâ-i Şâfi'iyye ve Mâlikiyye'den Câmî'-i Şerîf-i mezkûr müderrislerine ve yine menâfi'-i mezkûrenin sümünü olan üç kîrât hissesini dahi zükûr ve inâs huddâmımdan hayâtımda ile'l-efvât hizmetimde

olanlar ile saraylarımda Kur'ân-ı Azîmüşşân kırâ'at edenlere [Z-III, s.2] ve irtihâl-i Dâr-ı Karâr eylediğimden sonra utekâ hissesine zam olunarak utekâ hissesinin meşrûton lehlerine ve yine menâfi'-i mezkûrenin sülüs-i sümünü olan bir kîrât hissesini dahi Mısır kal'asında kâin benimle pederim merhûm müşârun ileyhin mescid-i şerîfimizde beher sene mevlid-i şerîf ve Kur'ân-ı Azîm kırâ'atı ve muayyenât-ı sâire-i ma'lûmeye ve yine menâfi'-i merkûmenin nisf-ı sūdüsü olan iki kîrât hissesini dahi pederim merhûm müşârun ileyhin fukarâ ve muhtâc olan utekâsının zükûr ve inâsına seviyyen taksîm olunub ba'de'l-inkirâz zikri âti sekiz kîrât hisseye zam olunarak hisse-i mezkûrenin meşrûton lehlerine ve yine menâfi'-i merkûmenin sülüsü olan sekiz kîrât hissesini dahi mahrûse-i Mısır'da kâin Mevlânâ İmâm Ebû Abdullâh el-Huseyn ve Seyyide Şerife Zeyneb ve Seyyide Sekîne rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtı mescid-i şerîfleriyle mesâcid-i sâire-i ma'lûmeye ve Gülşenî ve Mevlevî tekyeleri mesâlih ve mühimmâtlarıyla fukarâlarına şart ve ta'yîn ve tahsîs idüb hısas-ı mezkûrenin cihât-i mezkûreye sarfı müte'azzir olur ise menâfi'-i mezkûrenin her nerede olur ise olsun fukarâ ve mesâkin-i müslimîne sarf olunmasını ve tevliyetini dahi hayatta oldukça nefsim ve âzim-i Dâr-ı Gufrân olduğumda istihkâklarında olan tabakâtı tertîbi üzere hâdis olacak evlâdımın ve onların evlâd-ı evlâdlarının erşedine ve nezâretini dahi Mısır vâlisî bulunan zevât-ı kirâma ve vakfiyye-i sâniyem mücibince Üskûdar'a muzâfe Kartal kasabasında kâin iki aded çeşmeler mühimmâtı için nukûd-ı vakfımın tevliyetini dahi kazâ-i mezkûr meclisi a'zâsından Abdi Efendi'ye ba'de vefâtihî hükûmet-i şer'iyye ve a'zâ-i meclis re'yleriyle müteveyyin ve müstakîm bir kimesneye ve vakfiyye-i sâlisemde muharrer Üskûdar'[da] kâin hayâtında zevcim müteveffâ-yı müşârun ileyhi ile müştereken binâ ve inşâsına muvaffak olduğumuz hastahâne ve hayrât-ı sâiremiz mühimmâtı için tescil eylediğimiz vakfımızın tevliyetini dahi hayatta oldukça zevcim müteveffâ-yı müşârun ileyhi ile müştereken nefsimize ve bizden sonra mâliye nâzırı bulunan zevât-ı kirâma şart ve ta'yîn idüb evkâf-ı selâse-i mezkûrenin tebdil ü tağyîr ve taklîl ü teksîr ve idhâl ü ihrâcını merreten ba'de uhrâ yed-i meşiyetimizde ibkâ etmiş idik el-hâletü hâzihî zevcim müşârun ileyhi ile mütevellî-yi mûmâ ileyhi Abdi Efendi irtihâl-ı Dâr-ı Bekâ idüb benimle zevcim müteveffâ-yı müşârun ileyhin evlâd ü ahfâddan kat'â zürriyyetimiz olmadığına binâ'en vakfiyye-i ûlâmda muharrer olan evkâfımdan ancak zikr olunan Özbekiye Sarayı ve lokanta ve sagîr Şubra Sarayı'nı müştemil bağçe ve ona tâbi' arâzînin galle ve menâfi'inin cihât-i muayyene-i mezkûreye ve mârru'z-zikr dört kîrât galle hissesinin dahi evlâd-ı evlâd-ı evlâda ve nezâretinin dahi vâli olanlara ve vakfiyye-i sâniyemde mûnderic vakfım tevliyetinin dahi mûmâ ileyhi Abdi Efendi'den sonra Kartal kazâsı meclis a'zâlarının re'yleriyle bir müteveyyin ve müstakîm kimesne ve vakfiyye-i sâlisemde mastûr vakfın tevliyetinin dahi Mâliye nâzırı bulunana ve zevât-ı kirâma eylediğim şartlarımdan rücû' idüb mücedded şu vechile şart ve ta'yîn eyledim ki evkâf-ı selâse-i mezkûreme bi-fadlillâhi teâlâ ve keremihî dâire-i sıhhat ve âfiyette dâim oldukça kendim mütevellî ve vakfiyye-i ûlâmda muharrer vakfımın bi'l-cümle menâfiine ber-mücb-i vakfiyye-i mezkûre keyfe mâ teşâ' ve tahtâr mutasarıfı oldum rıhlet-i Dâr-ı Karâr eylediğimde evkâf-ı selâse-i mezkûreye li-eb birâderim devletlü Halîm Paşa Hazretleri mütevellî olub vakfiyye-i ûlâmda mûnderic olan evkâfımdan ancak mârru'z-zikr Özbekiye Sarayı ve lokanta ve Şubra Sarayı'nı müştemil bağçe ve ona tâbi' arâzînin galle ve menâfi'ine dahi müstakillen mutasarıfı olub birâderim müşârun ileyhten sonra galle ve menâfi'-i [Z-III, s.3] merkûme birâderim müşârun ileyhin evlâdımın ve evlâd-ı evlâdımın ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın zükûr ve

The Foundation of the Zeynep-Kamil Hospital in Scutari, Istanbul
Waqf documents

Şeref Etker, Feza Günergun, Abdullah Köşe

The Zeynep-Kamil Hospital, co-founded by Princess Zeynep, daughter of Mehmed Ali Pasha, the Ottoman governor in Egypt, and her husband Yusuf Kamil Pasha, Grand-Vizier to Sultan Abdülaziz, is the first private charitable health institution in the Ottoman capital. Located at Üsküdar (Scutari), "Zeynep-Kamil" continues to serve as a major maternity and children's hospital in Istanbul.

The hospital was inaugurated in 1882, following a seven years construction period prolonged due to the decease of Kamil Pasha (1808-1876), and the Turko-Russian wars of 1877-78. Princess Zeynep (1825-1884) aimed to organize the hospital exclusively for women, and the hospital was renowned as the "hospital for poor women" (Gureba-i inas) during her lifetime.

Dr. Cemil Pasha [Topuzlu] assumed the management of the hospital in 1896, which was then named "Zeynep-Kamil" after its founders. He renovated the building and modernised the medical equipment. The hospital and its vast gardens were used for the care of the wounded during the Balkan Wars (1912-1913) and the First World War, especially after Gallipoli campaign. Between 1920 and 1927 the hospital became an asylum for psychiatric and neurological patients, when Zeynep-Kamil Hospital also housed the first neurosurgical clinic in Turkey. The institution was reorganised as a maternity hospital in 1935.

Among medical institutions in Turkey, Zeynep-Kamil Hospital deserves special attention as it can be considered the first privately-owned hospital in the Ottoman Empire. The status of the hospital was defined by waqf documents (annexes to Princess Zeynep's trust deed of 1861) dated 1876 and 1883 respectively. The first deed enumerates the properties entrusted by Princess Zeynep and Yusuf Kamil Pasha, the possessions they devoted to the hospital to provide for its maintenance, the rules to be followed in the management of the trust, the nomination of the trustees, besides details of patient care. The second deed that is indirectly related to the hospital itself, allows for a comparison of the properties endowed to the hospital with those mentioned in the initial deed or testament of 1861. These documents contribute to our understanding of the legal and financial foundations of a 19th-century civilian Turkish hospital, and the formation of a private medical institution in historical context.

Key words: Turkey, Hospitals, Waqf, Princess Zeynep, Yusuf Kamil Pasha, Egypt, Mehmed Ali Pasha; Anahtar kelimeler: Türkiye, Hastaneler, Vakıf, Zeynep Hanım, Yusuf Kamil Paşa, Mısır, Mehmed Ali Paşa.